

Manual pentru formarea cadrelor didactice în domeniul educației pentru cetățenie democratică și al educației pentru drepturile omului

Autori: Rolf Gollob
Edward Huddleston
Peter Krapf
Maria-Helena Salema
Vedrana Spajic-Vrkaš

Editor: Edward Huddleston

Opiniile exprimate în această lucrare aparțin autorilor și nu reflectă în mod necesar punctele de vedere ale Consiliului European.

DGIV/EDU/CIT (2004) 44rev3

© Consiliul European, 2004

© TEHNE - Centrul pentru Dezvoltare și Inovare în Educație, 2005
(pentru versiunea în limba română)

Versiunea în limba română a acestui manual este realizată cu acordul și cu sprijinul financiar al Consiliului European.

Traducerea în limba română:

Centrul pentru Dezvoltare și Inovare în Educație
(Claudia Butaru și Luciana-Simona Velea)

Traducerea în limba română a fost revizuită de: prof. univ. dr. Cezar Bîrzea,
prof. univ. dr. Ioan Neacșu, cercet. șt. Luciana-Simona Velea

CUPRINS

Capitolul 1: NECESITATEA FORMĂRII CADRELOR DIDACTICE ÎN DOMENIUL ECD	5
1. Noi provocări în fața modelului tradițional al cetățeniei	6
2. Noul tip de cetățenie necesită un nou tip de educație	7
3. ECD - o abordare europeană comună	8
4. Necesitatea unor sisteme mai eficiente de formare a cadrelor didactice	12
5. Factori care influențează oferta de programe de formare a cadrelor didactice	14
Capitolul 2: STRUCTURI ȘI MECANISME DE SPRIJIN	21
1. Elaborarea politicilor	22
2. Implementarea politicilor	22
3. Formarea inițială	23
4. Formarea continuă	26
Capitolul 3: COMPETENȚELE CADRELOR DIDACTICE	31
1. Ce trebuie să învețe elevii în cadrul ECD?	32
2. Ce competențe le sunt necesare profesorilor pentru a sprijini ECD?	36
3. Metode de predare	38
4. Competențe sociale și de management	39
5. Reflecție și ameliorare	41
Capitolul 4: PROCESE ȘI METODE	45
1. Caracteristici ale formării profesorilor în domeniul ECD	46
2. Procesul de formare	51
3. Mediul de învățare	53
4. Rolul formatorului în domeniul ECD	54
5. Un studiu de caz asupra proceselor și metodelor	55
6. Formarea formatorilor	61

Necesitatea formării cadrelor didactice în domeniul ECD

Într-o lume în care schimbările se petrec rapid, iar diversitatea este din ce în ce mai mare, necesitatea ca cetățenii să fie activi, informați și responsabili este mai pregnantă ca niciodată. Rolul educației în dezvoltarea unor astfel de cetățeni este acum aproape universal recunoscut.

Abilitatea de a se implica în viața și în problemele publice, în mod inteligent și responsabil, se formează. Cu toate că anumite lucruri pot fi deprinse în mod neorganizat în cadrul familiei, în societatea actuală acestea nu mai sunt suficiente pentru formarea cetățenilor informați și competenți, de care au nevoie democrațiile moderne pentru a-și asigura existența. Educația pentru cetățenie democratică (ECD) trebuie să fie o dimensiune atât a educației formale, cât și informale, iar toți cetățenii dintr-o societate democratică să aibă dreptul la o astfel de educație.

În acest capitol sunt abordate tipurile de programe de formare profesională - inițială și continuă - de care au nevoie cadrele didactice pentru a realiza ECD de calitate superioară în școli, precum și factorii care influențează modul în care sunt concepute.

1. Noi provocări în fața modelului tradițional al cetățeniei

Ideea de ECD nu este una nouă. Elemente de educație civică sau pentru cetățenie există în diferite țări europene de mai mulți ani. Acestea au constatat, în principal, în informarea elevilor cu privire la sistemul politic din țara lor – mai precis, alcătuirea sa – utilizând metode formale de învățare. Prin urmare, modelul de bază al cetățeniei a fost unul **pasiv** și **minimal**. Pentru majoritatea oamenilor obișnuiți cetățenia însemna ceva puțin mai mult decât datoria de a respecta legile și dreptul la vot în alegerile publice.

În perioada recentă, totuși, evenimentele și schimbările care au avut loc în Europa au constituit o provocare pentru acest model de cetățenie. Printre acestea se numără:

- conflictele etnice și naționalismul;
- amenințările globale și insecuritatea;
- apariția unor noi tehnologii de informație și comunicare;
- problemele de mediu;
- migrația populației;
- apariția unor noi forme de identitate colectivă anterior suprimate;
- cererea de autonomie personală mai mare și noi forme de egalitate;
- diminuarea coeziunii sociale și a solidarității dintre oameni;
- neîncrederea în instituțiile politice tradiționale, în formele de guvernare și liderii politici;
- interconectarea și interdependența din ce în ce mai mari – din punct de vedere politic, economic și cultural – la nivel regional și internațional.

În fața unor astfel de provocări, a devenit clar că este nevoie de noi tipuri de cetățeni: cetățeni care să fie nu numai informați, ci și **activi** – capabili să contribuie la viața comunității din care fac parte, a țării și a lumii, **să-și asume o responsabilitate mai mare** pentru aceasta.

2. Noul tip de cetățenie necesită un nou tip de educație

Modelele tradiționale de educație nu dispun de elementele necesare formării aceluia tip de cetățean activ, informat și responsabil de care o democrație modernă are nevoie. În multe privințe importante, acestea nu reușesc să răspundă cerințelor unui mediu social, economic, politic și cultural în care schimbările se produc rapid – continuând, de exemplu:

- să nu le ofere elevilor posibilitatea de a cerceta și discuta probleme sociale și politice controversate, punând accentul pe predarea cunoștințelor, într-un moment în care aceștia par să-și piardă interesul față de politică și față de formele tradiționale de implicare politică;
- să se concentreze pe furnizarea cunoștințelor fragmentate pe discipline și pe modelul clasic de învățare „profesor-manual-elev”, într-un moment în care noile tehnologii de informație și comunicare progresa rapid;
- să limiteze educația civică la informații de natură faptică despre sisteme „ideale”, într-un moment în care cetățenii au nevoie să formeze competențe practice pentru a participa ei înșiși la procesul democratic;
- să întrețină culturile dominante și loialitatea națională „comună”, într-un moment în care recunoașterea politică și legală a diferențelor culturale a ajuns să fie considerată drept sursă a valorilor democratice;
- să separe educația de viața personală a elevilor și de interesele comunității locale, într-un moment în care coeziunea socială și solidaritatea trec printr-o perioadă de declin;
- să accentueze separarea tradițională între educația formală și cea informală și nonformală, într-un moment în care educația trebuie să facă față cerințelor învățării permanente;
- să promoveze forme de învățământ și de formare cu specific național, într-un moment în care interconectarea și interdependența devin din ce în ce mai mari la nivel regional și internațional.

Pentru **implicarea reală** în viața societății, sunt necesare noi forme de educație care să fie în aceeași măsură practice și teoretice, să pornească de la problemele reale care influențează elevii și comunitățile în care aceștia trăiesc, să se bazeze pe participarea la viața școlii, precum și pe un curriculum formal¹.

Necesitatea unei asemenea educații constituie o provocare importantă pentru profesia de cadru didactic. Aceasta implică învățarea unor noi forme de cunoaștere, elaborarea unor noi metode de predare, descoperirea unor noi modalități de a lucra și de a crea noi tipuri de relații profesionale – atât cu ceilalți colegi, cât și cu elevii. Noul tip de educație pune accentul pe un model de predare care se bazează mai mult pe situațiile din prezent decât pe înțelegerea evoluției istorice a sistemelor, pe gândirea critică și dezvoltarea competențelor în aceeași măsură ca și pe transmiterea cunoștințelor, pe cooperare și colaborare mai degrabă decât pe pregătirea individuală, pe autonomia profesională în locul dependenței de instrucțiunile venite de la nivel central. Această educație necesită schimbarea modului în care percepem învățarea, de la ideea de învățare centrată pe profesor la cea de învățare prin experiență, participare, cercetare și împărtășire.

3. ECD – o abordare europeană comună

Răspunzând necesității de consolidare și de dezvoltare a democrației prin educație, Consiliul Europei și Uniunea Europeană au încercat să elaboreze și să promoveze noi forme de ECD care se pot aplica oriunde în Europa:

a) Consiliul Europei

Consiliul Europei a lansat, în 1997, un amplu proiect cu

---

¹. Dürr, K., Spajic-Vrkaš, V. & Isabel Ferreira-Martins (2000), *Strategies for learning democratic citizenship (Strategii de învățare a cetățeniei democratice)*, Consiliul Europei, DECS/EDU/CIT 16, p. 31-32.

privire la ECD, având o misiune triplă: clarificarea conceptelor cheie, elaborarea strategiilor de predare și învățare, stabilirea și monitorizarea practicilor de învățare inovatoare în așa numitele „spații ale cetățeniei”.

Prin acest proiect s-a elaborat o **nouă abordare** a ECD. Proiectul a combinat ideea de practică diversă cu strategiile „de jos în sus”, s-a bazat pe valori europene comune și a vizat cetățenia și participarea active prin învățarea permanentă, într-o serie de contexte educaționale, formale și nonformale.

Această abordare a fost influențată de *Declarația și programul în domeniul cetățeniei democratice pe baza drepturilor și responsabilităților cetățenilor* a Consiliului Europei din 1999, în care se afirmă că ECD trebuie să devină

„componentă esențială a tuturor politicilor și practicilor educaționale, de formare, culturale și de tineret.”²

Un an mai târziu, miniștrii europeni ai educației au adoptat *Hotărârea de la Cracovia și Proiectul de recomandări comune pentru educația pentru cetățenie democratică (Cracow Resolution and the Draft Common Guidelines for Educația for Democratic Citizenship)*. Documentul redefinește cetățenia democratică adăugând un nou set de dimensiuni conceptului de cetățenie acceptat anterior și reinterpretează modalitățile prin care aceasta ar trebui învățată și predată. Cetățenia democratică a fost înțeleasă, în special, ca având mai multe dimensiuni – inclusiv **politică, juridică, socială și economică**. Astfel, a fost acceptată oficial ideea că cetățenia democratică trebuie înțeleasă ca aplicându-se nu numai la nivel național și regional, dar și la nivel **european și global**.

Principiile și conținuturile ECD au fost clarificate în continuare în *Recomandarea Comitetului de Miniștri - Rec (2002)12*.

---

². Declaration and Programme on Education for Democratic Citizenship Based on the Rights and Responsibilities of Citizens (Declarația și programul de educație pentru cetățenie democratică pe baza drepturilor și responsabilităților cetățenilor), Consiliul Europei, Strasburg, 1999.

Recomandarea precizează că educația pentru cetățenie democratică trebuie să se afle în centrul procesului de elaborare a politicilor și de reformă, și că aceasta este “fundamentală pentru misiunea principală a Consiliului Europei de a promova o societate liberă, tolerantă și dreaptă.”³

Recomandarea prezintă o abordare a ECD care:

- cuprinde orice activitate educațională formală, nonformală sau informală care pregătește un individ pentru a acționa pe tot parcursul vieții sale ca cetățean activ și responsabil, care respectă drepturile celorlalți;
- încearcă să contribuie la coeziunea socială, la înțelegerea reciprocă, la dialogul intercultural și inter-religios, precum și la solidaritate – promovând egalitatea dintre femei și bărbați și încurajând stabilirea de relații pașnice între popoare;
- reprezintă un factor de inovație în ceea ce privește organizarea și administrarea sistemelor de învățământ în general, cât și curriculum-ul și metodele de predare.

Astfel, ECD nu poate fi redusă la o singură disciplină, materie școlară, metodă de predare sau de formare, instituție de învățământ sau mediu de învățare, resursă pentru învățare, grup de elevi sau o anumită perioadă de studiu. ECD reprezintă o abordare **cuprinzătoare și integrală** care include, în perspectiva învățării permanente, o gamă largă de alte modalități de abordare, programe și inițiative formale, informale, precum și nonformale – cum ar fi educația civică și politică, drepturile omului, educația interculturală și pentru pace, educația globală, educația pentru dezvoltare durabilă etc.

În consecință, ECD este înțeleasă ca un **instrument complex** pentru dezvoltarea cunoașterii orientate spre valori, a aptitudinilor bazate pe acțiune și a competențelor centrate pe

schimbare, care dau posibilitatea cetățenilor să aibă o viață productivă într-o democrație pluralistă. În special, ECD, așa cum este definită în Recomandare, promovează conștiința de sine, gândirea critică, libertatea de opțiune, angajamentul față de valorile comune, respectul față de diferențe, relațiile constructive cu ceilalți și rezolvarea pașnică a conflictelor, precum și perspectiva globală – toate acestea fiind importante pentru dezvoltarea personală a cetățeanului democratic și pentru societatea democratică în ansamblu.

b) Uniunea Europeană

În *Strategia de la Lisabona*, lansată în 2000, și în *Programul detaliat de lucru pentru implementarea obiectivelor sistemelor de educație și formare din Europa*, din 2002, Uniunea Europeană include **cetățenia activă** printre obiectivele sale strategice, având drept obiectiv de a transforma Europa în

“cea mai competitivă și dinamică economie bazată pe cunoaștere din lume, capabilă de o creștere economică durabilă, cu locuri de muncă mai multe și mai bune și cu un grad mai mare de coeziune socială”⁴.

Cetățenia activă a fost recunoscută ca un obiectiv important al Procesului Bologna, care stabilește obiective pentru învățământul superior, al Strategiilor europene de învățare permanentă, precum și al politicilor europene de tineret. Referitor la tineret, documentul Comisiei Europene *A New Impetus for European Youth (Un nou impuls pentru tinerii europeni)*, din 1991, pledează pentru noi forme de guvernare europeană, bazate pe autonomia tinerilor și cetățenia activă, în timp ce Cartea Albă *Guvernare europeană* definește deschiderea, participarea, răspunderea, competența și coerența drept principii cheie ale unei bune guvernări democratice.

³. Recomandarea Comitetului de Miniștri, Rec (2002)12 privind educația pentru cetățenie democratică.

⁴. *Programul detaliat de lucru pentru implementarea obiectivelor sistemelor de educație și formare din Europa*, 2002.

4. Necesitatea unor sisteme mai eficiente de formare a cadrelor didactice

În timp ce necesitatea de a avea cetățeni activi, informați și responsabili este acum general acceptată, iar rolul educației în formarea acestui tip de cetățeni este aproape universal recunoscut, datele actuale sugerează existența unei diferențe reale între „retorica” referitoare la necesitatea ECD și ceea ce se întâmplă în realitate în practică.

Acest fapt a fost confirmat de două studii recente, pregătite de Consiliul Europei: *Stocktaking Research on Policies for Education for Democratic Citizenship and Management of Diversity in Southeast Europa* (Cercetare comparativă a politicilor educației pentru cetățenie democratică și managementului diversității în sud-estul Europei) și *All European Study on ECD Policies* (Studiu pan-european privind politicile de ECD).

Una dintre principalele concluzii ale Studiului pan-european privind politicile de ECD al Consiliului Europei a fost „discrepanța” semnificativă, aproape o reală distanțare care există în statele membre, la toate nivelurile și sectoarele de învățământ, între intențiile politice în domeniul ECD și asigurarea resurselor adecvate – de informare, umane, financiare și tehnologice – pentru a transforma aceste intenții în politici și practici reale.

În special, concluzia Studiului pan-european este că:

*„În ciuda importanței care i se acordă în documentele de politici, schemele de formare a cadrelor didactice nu sprijină îndeajuns implementarea ECD”.*⁵

Studiul a descoperit că, în general, există prea puține acțiuni sistematice de susținere a dezvoltării profesionale inițiale și continue a profesorilor în domeniul ECD. În cele mai multe cazuri, activitățile de formare continuă a profesorilor au fost rezultatul inițiativelor ad hoc,

⁵ *All-European Study on ECD Policies* (Studiu pan-european al politicilor ECD), Consiliul Europei, Strasburg, DGIV/EDU/CIT (2004) 12, p. 22.

al schemelor din cadrul școlii sau al colaborării dintre școală și societatea civilă. Inițiativele referitoare la ECD în cadrul educației inițiale a profesorilor, în cazul în care acestea au existat, au fost în mare măsură de natură generală. Rareori au existat cazuri în care schemele de formare a profesorilor în domeniul ECD au fost incluse într-un singur program guvernamental sau o schemă de implementare a politicilor ECD – cu excepția Asociației pentru Predarea Educației pentru Cetățenie în Anglia, Centrului Federal pentru Educație Civică din Federația Rusă, Programului de formare a profesorilor „Noi orizonturi” din universitățile cehe și studiile civice și cetățenești pentru formarea profesorilor din Ungaria.

Această observație poate fi ușor dedusă chiar din studiul situației din Europa Occidentală, zonă cu o experiență semnificativă în politicile ECD:

*„Modelul general în regiunea Europei Occidentale este cel al unor acțiuni limitate și sporadice de formare a cadrelor didactice în domeniul ECD, cele mai multe de natură generală în formarea inițială a profesorilor și opționale în formarea continuă. Acest fapt nu se află în concordanță cu rolul crucial pe care îl au cadrele didactice în dezvoltarea practicilor ECD eficiente. Aceasta ridică o serie de întrebări cu privire la capacitatea și eficiența profesorilor în promovarea unor abordări mai active, bazate pe participare și asociate cu reformele din domeniul educației civice sau cetățenești din multe state”.*⁶

În mod clar, succesul ECD depinde de profesori. Aceștia sunt cei care introduc și explică elevilor noile concepte și valori, facilitează dezvoltarea noilor abilități și competențe, creează condițiile care să le permită aplicarea acestor abilități și competențe în viața de zi cu zi, acasă, la școală sau în cadrul comunității locale.

Totuși, recunoașterea rolului pe care îl are ECD în pregătirea indivizilor pentru a acționa ca cetățeni activi și responsabili extinde responsabilitățile profesorilor și aduce noi provocări pentru aceștia. Unele dintre aceste provocări au fost semnalate, încă din 1987, la a XV-a Conferință permanentă a miniștrilor educației la reuniunea

⁶ Kerr, D., *Regional Report on the Western Europe region in the framework of the All-European Study on ECD Policies* (Raport regional cu privire la regiunea Europei Occidentale în cadrul Studiului pan-european al politicilor ECD), Consiliul Europei, Strasburg, 2003, p. 38.

Consiliului Europei din Helsinki. *Hotărârea privind noile provocări pentru cadrele didactice și educația acestora* atrage atenția asupra modalităților de sprijin și de încurajare de care au nevoie profesorii – inclusiv în formarea lor inițială și continuă, prin care pot dobândi competențele personale și sociale necesare pentru noile forme de management al activității la clasă, lucrul în echipă, cooperarea cu partenerii locali și cu alți parteneri, precum și pentru înțelegerea valorilor europene și transmiterea acestora către elevi într-o societate modernă, pluralistă. Formarea presupune și familiarizarea cu educația interculturală, educația pentru drepturile omului și cetățenie democratică, cu aspecte europene și globale, cu educația pentru sănătate și siguranță.

În plus, noul rol extinde și categoriile de actori care trebuie implicați în promovarea ECD. *Recomandarea Rec (2002) 12 privind educația pentru cetățenie democratică* are în vedere implicarea activă nu numai a cadrelor didactice din școală, ci și a altor actori care lucrează în domeniul educației nonformale și informale – în special, formatori, consilieri, mediatori și facilitatori. Calitatea ECD depinde de pregătirea și de formarea anterioară (inițială), cât și continuă a tuturor celor implicați.

Datele disponibile arată că, până în prezent, încercările de a furniza acel tip de formare completă, interdisciplinară și dinamică de care au nevoie profesorii și ceilalți actori au fost doar limitate și sporadice. În consecință, în toate statele membre există o nevoie clară de dezvoltare a unor sisteme mai eficiente de formare în domeniul ECD, adecvate și coordonate, atât la nivelul formării inițiale, cât și al formării continue.

5. Factori care influențează oferta de programe de formare a cadrelor didactice

După ce am prezentat rolul critic pe care îl are pregătirea profesorilor pentru implementarea politicii ECD, vom lua acum în considerare

unii dintre factorii cheie care influențează oferta și natura programelor de formare a **cadrelor didactice** – deși multe dintre aspecte se aplică la fel și în cazul altor actori relevanți. Aceștia se împart, în mare, în două categorii: factori care derivă din natura ECD și din modul în care aceasta se desfășoară în școli; factori care derivă din natura programelor actuale de formare a cadrelor didactice.

a) Factori care derivă din natura ECD

Natura ECD și modul în care aceasta se desfășoară în prezent în școli au consecințe importante asupra ofertei și tipurilor de programe de formare necesare cadrelor didactice. Acestea includ aspectele descrise în continuare.

- (1) ECD este atât o disciplină școlară, cât și o abordare a școlii în ansamblu.** Cuprinde predarea separată a disciplinei, activități cross-curriculare, practici școlare democratice și implicarea comunității. Aceasta înseamnă că formarea este atât o chestiune generală, care se adresează *tuturor profesorilor*, cât și o preocupare pentru *profesorii care predau anumite discipline* – în special pentru aceia care predau educația civică sau cetățenească și/sau alte discipline înrudite, care includ aspecte de ECD, cum ar fi istoria, științele politice și sociale. În măsura în care ECD reprezintă un proces care se adresează școlii în ansamblu, formarea reprezintă un subiect de interes și pentru *directorii de școală* sau pentru *echipele de management de nivel superior*. De asemenea, este necesar ca formarea profesorilor să aibă loc la *mai multe niveluri diferite*, incluzând:

- conținutul curricular;
- metodologiile de predare și învățare;
- competențele de management;
- competențele sociale sau de participare.

- (2) Tendința de dezvoltare a ECD este de „jos în sus”,** mai ales în țările cu sisteme de învățământ descentralizate și cu o autonomie mai mare a cadrelor didactice. În aceste situații, activitățile de formare a profesorilor – în măsura în care

acestea există – tind să fie fragmentare și nesistematice, constând din cursuri organizate independent, seminarii sau conferințe susținute parțial sau integral de mai multe organizații non-guvernamentale sau inter-guvernamentale, locale și internaționale, institute pedagogice și asociații profesionale. Aceasta sugerează că este necesară o *cercetare* a naturii generale și nivelului ofertelor existente în statele membre și o *abordare mai coordonată* atât la nivel regional, cât și la nivel statal.

- (3) **ECD reprezintă un concept inovator.** Democratizarea educației are implicații semnificative pentru școli și pentru cadrele didactice. În unele situații, presupune ca țările respective să-și schimbe în mod fundamental orientarea activității de predare, chiar radical – mai ales, în cazul sistemelor de învățământ dominate de abordări tradiționale, „de sus în jos”, ale proceselor de predare-învățare și de relații de autoritate bazate pe ierarhie. Prin urmare, tipurile de activități de formare care sunt necesare pot adesea acoperi o *sferă mai largă* decât este de obicei cazul și trebuie să se adreseze unor aspecte fundamentale legate de dezvoltarea unor *stiluri de predare și de învățare mai deschise, participative și democratice*. Pentru formarea continuă, în special, este posibil să fie necesar ca profesorii să se *dezvețe* de multe dintre vechile și adânc înrădăcinatele practici și procese de predare. O orientare de tip didactic, condusă de profesor, dominată de manual, bazată pe cunoștințe trebuie să fie înlocuită cu una care pune accent pe implicarea elevilor, pe o varietate de metode de predare și pe o abordare bazată mai mult pe competențe.
- (4) **Conceptul de ECD nu este întotdeauna bine înțeles.** A existat tendința printre unii practicieni și factori responsabili cu definirea politicilor, în anumite situații, de a avea *un punct de vedere limitat* asupra a ceea ce reprezintă ECD și ce înseamnă pentru școli. Nu este ceva neobișnuit, de exemplu, ca obiectivele ECD să fie identificate cu formarea unor „buni” cetățeni, în sensul de oameni politicoși și binevoitori. Înțelegând în acest fel, oferta de ECD în școli este limitată la cultivarea

comportamentului caracterizat prin solitudine și considerație, la crearea condițiilor pentru ca elevii să se implice în „acțiuni bune”, mai degrabă decât în activități stimulative din punct de vedere intelectual, care să-i provoace pe tineri să se implice conform statutului lor de cetățeni ai unei societăți. O altă formă de neînțelegere este aceea de a vedea ECD ca o simplă metodă de predare fără un conținut specific – identificată adesea cu „discuția” la modul general. Într-o altă formă, ECD este identificată cu dezvoltarea personală – și anume, cu promovarea și dezvoltarea încrederii în sine, a stimei de sine și așa mai departe. În cazurile în care ECD a fost astfel concepută, statutul acesteia pentru factorii responsabili cu definirea politicilor și practicienii din instituții a fost în mod normal unul nesemnificativ în comparație cu alte discipline și, în consecință, nu a reprezentat o prioritate pentru formarea profesorilor. Prin urmare, pentru a furniza programe de formare a cadrelor didactice în domeniul ECD, va fi nevoie, în multe cazuri, să se dezbată la nivel fundamental *conceptul de ECD și atitudinile – sau prejudecățile – care îl însoțesc*. Programele de formare nu pot pleca de la premisa că profesorii vor înțelege ce reprezintă ECD – cel puțin în sensul general acceptat acum la nivelul politicilor din statele membre – sau că o vor considera un lucru pozitiv.

- (5) **ECD este implementată în mod diferit în diferite țări.** În unele țări, ECD este predată printr-o abordare cross-curriculară, în timp ce în alte țări este integrată uneia sau mai multor discipline școlare, cum ar fi științele sociale, istoria sau geografia. În unele țări, unde ECD este o materie școlară obișnuită sau opțională, în timp ce în altele nu există astfel de programe. Tot astfel, ECD poate apărea sub o varietate de denumiri – de exemplu, educație civică, educație cetățenească, educație pentru drepturile omului, educație interculturală, educație morală, educație globală. Aceasta poate avea diferite scopuri, poate pune accentul pe anumite aspecte sau poate utiliza metode de predare diverse. ECD poate apărea numai în cadre formale sau poate include și învățarea informală și

nonformală. Programele de formare trebuie să țină seama de aceste diferențe în materie de practici și să vadă în ce măsură acestea reflectă diferențele conceptualizării ale ECD și duc la diferențe în ceea ce privește competențele cetățenilor. Dacă există, aceste diferențe pot constitui obstacole în calea promovării unei abordări europene comune a educației și, în consecință, în calea dezvoltării unei culturi democratice comune în Europa.

b) Factori care derivă din natura programelor de formare a cadrelor didactice

Există și factori care influențează dezvoltarea activităților de formare în domeniul ECD și care derivă din natura programelor de formare existente în prezent.

- (1) **Formarea cadrelor didactice este asigurată de o gamă largă de furnizori.** Printre aceștia se numără agențiile guvernamentale, organizațiile non-guvernamentale și inter-guvernamentale, institutele pedagogice, comunitățile profesionale și societățile private și comerciale. Aceasta face ca oferta să fie adesea fragmentară, având ca rezultat faptul că agențiile guvernamentale nu sunt întotdeauna conștiente de nivelul sau calitatea programelor de formare în domeniul ECD la nivel național. Este important, prin urmare, ca pentru dezvoltarea programelor de formare, să se stabilească care sunt *modalitățile de furnizare* disponibile în statele membre și cum pot fi acestea *coordonate și susținute*.
- (2) **Cadrele didactice din învățământul primar și secundar au în mod normal acces la diferite tipuri de formare.** Oferta de formare pentru cadrele didactice reflectă de obicei faptul că profesorii din învățământul primar sunt „generalisti” și cei din învățământul secundar sunt specialiști pe discipline. Prin urmare, sunt necesare modalități diferite de formare în domeniul ECD pentru cadrele didactice din învățământul *primar* și pentru cele din învățământul *secundar* – atât în ceea ce privește formarea inițială, cât și cea continuă.

- (3) **Există cerințe diferite de formare pentru profesorii începători și pentru cei cu experiență.** Formarea inițială și cea continuă sunt de obicei structurate în moduri diferite, reflectând nevoile diferite ale profesorilor în diferite etape ale carierei didactice. Formarea inițială este în general organizată sau recunoscută de stat și furnizată în cadrul universităților, colegiilor de pregătire a cadrelor didactice, instituții de formare și firme, având o durată semnificativă – adesea 3 sau 4 ani. Formarea continuă, pe de altă parte, poate varia de la seminarii ocazionale la cursuri universitare. Aceasta înseamnă că *un program conceput pentru formarea inițială în domeniul ECD este probabil diferit de unul special pentru formarea continuă*. În unele situații, aceasta poate să însemne și că acolo unde resursele sunt limitate, trebuie făcută o *alegere* între susținerea uneia sau a celeilalte variante în cadrul unei strategii naționale – de exemplu, cursurile practice de formare continuă sunt mai potrivite pentru formarea unui număr mai mare de profesori într-o perioadă scurtă de timp, fiind și mai puțin costisitoare decât programele de formare inițială a cadrelor didactice.
- (4) **Formarea continuă este deseori voluntară.** În sistemele de învățământ mai puțin centralizate, decizia de a participa la un seminar sau de a frecventa un curs de formare depinde adesea de fiecare profesor în parte. Fondurile pentru acoperirea cheltuielilor pentru formare – atât ale profesorilor, cât și ale școlilor, pot să fie sau nu disponibile. Pentru dezvoltarea unei abordări mai sistematice a formării în domeniul ECD, este important să se dezvolte *mecanismele* – dincolo de obligativitatea imediată – care îi vor încuraja pe profesori să profite de oportunitățile de formare continuă, sau vor încuraja școlile să reflecteze mai mult asupra necesităților de formare ale personalului lor didactic – legând, de exemplu, formarea în domeniul ECD de dezvoltarea carierei, de ameliorarea școlară sau de planurile de dezvoltare.
- (5) **Formarea profesorilor utilizează din ce în ce mai mult noile tehnologii.** Resursele disponibile pe Internet sunt din ce în ce

mai folosite pentru a sprijini formarea profesorilor – mai ales la nivelul formării continue. Acestea includ studii de caz, informații cu privire la stilurile de predare, exemple de materiale didactice și metode de autoevaluare – uneori sub formă de pachete de învățământ la distanță. Aceasta ridică întrebarea referitoare la modul în care *resursele online* pot fi cel mai bine folosite pentru a asigura elementele de formare a cadrelor didactice în domeniul ECD.

Structuri și mecanisme de sprijin

Eficiența politicii de formare a cadrelor didactice depinde în primul rând de calitatea structurilor și a mecanismelor destinate să o susțină și de resursele disponibile pentru realizarea obiectivelor sale – informaționale, umane, financiare și tehnologice. Acest lucru este valabil pentru ECD în aceeași măsură ca pentru oricare alt aspect al educației.

Totuși, procesul de dezvoltare a structurilor necesare promovării formării profesorilor în domeniul ECD este, prin comparație, încă nedezvoltat în multe țări – atât în ceea ce privește politicile, cât și în practică. În acest capitol vom analiza unele dintre etapele care pot fi urmate pentru a ajunge la o abordare mai **unitară și cuprinzătoare**.

Este adevărat că țările trec prin etape diferite ale acestui proces. Nu toate țările europene au în comun aceleași evoluții și tradiții educaționale, nu au acces la aceleași tipuri sau niveluri de resurse necesare pentru a transforma politicile ECD într-o realitate. În timp ce unele state înregistrează, în prezent, un progres în formarea cadrelor didactice în acest domeniu, altele sunt de-abia la început.

1. Elaborarea politicilor

Dezvoltarea unei abordări sistematice a formării în domeniul ECD începe de la nivelul politicilor. Acestea își au originea, la rândul lor, în angajamentul politic. Ceea ce este necesar, prin urmare, este o **politică exprimată prin texte corespunzătoare**, care să exprime în mod explicit voința de a avea o abordare națională a formării profesorilor în domeniul ECD și angajamentul în vederea găsirii resurselor necesare punerii acesteia în practică. În mod ideal, această politică ar trebui să includă formarea inițială și continuă, iar acolo unde resursele sunt limitate – cel puțin pe termen scurt – să se reducă doar la ultima. De asemenea, aceasta ar trebui să includă și angajamentul că atât agenții de stat, cât și celelalte categorii de agenți vor putea organiza activități de formare în domeniul ECD, mai ales având în vedere rolul important pe care îl au ONG-urile.

O politică națională care se bazează pe o înțelegere precară sau insuficientă a situației existente în prezent în practică, nu va avea probabil succes. Este important, prin urmare, ca dezvoltarea politicilor să fie precedată de un **audit** sau de o **evaluare** a inițiativelor de formare în domeniul ECD existente într-o anumită țară, cât și de o evaluare a nevoilor curente.

2. Implementarea politicilor

Este esențial ca **responsabilitatea** pentru implementarea politicilor să fie clar delimitată între agențiile publice. În cazul în care responsabilitățile aparțin unor niveluri diferite de administrație – de exemplu, responsabilitățile pentru oferta de formare inițială și formare continuă, este important ca acestea să fie supuse unei forme generale de **coordonare**, prin intermediul ministerelor, universităților, institutelor pedagogice, centrelor naționale de formare în domeniul

ECD, organizațiilor profesionale etc. Ar fi indicat, de asemenea, să existe și forme de coordonare regionale, acolo unde condițiile permit, inclusiv consilieri regionali.

Coordonarea la nivel național nu trebuie confundată, totuși, cu o abordare centralizată, autoritară – sau „de sus în jos” – a implementării politicilor. În multe țări, o caracteristică a dezvoltării ECD în școli a fost, până în prezent, introducerea unor / teme elemente, atât în curriculum, cât și în cultura școlară, pornind de la inițiative „de jos” – scheme la nivelul școlii și colaborări între școală și societatea civilă – sprijinite adesea de ONG-uri sau încurajate prin subvenții guvernamentale. În același timp, o caracteristică a conceptului de ECD o reprezintă faptul că trebuie create posibilități de dezvoltare a inițiativelor „de jos în sus”. Scopul final al ECD este de a pregăti oamenii pentru viața într-o societate democratică autentică, iar o modalitate de a realiza acest lucru o reprezintă dezvoltarea unei **culturi educaționale democratice** autentice.

Înțelegând în felul acesta, coordonarea națională nu se referă la emiterea de reglementări de către guvernul central, ci mai degrabă la unificarea diverselor inițiative ad hoc din domeniul ECD într-un **program sistematic național sau federal, sau o schemă națională sau federală de implementare a politicilor**. Aceasta înseamnă identificarea unor modalități de sprijinire a activităților voluntare individuale, a școlilor și rețelelor școlare, precum și monitorizarea și evaluarea calității ofertelor acestora.

3. Formarea inițială

Prima etapă a dezvoltării ECD în cadrul formării inițiale o constituie introducerea unui **element general** în toate programele de formare inițială. La nivelul învățământului primar, aceasta trebuie să se facă în contextul întregului curriculum școlar, ca o formă de competență cross-curriculară. La nivelul învățământului secundar, aceasta se poate face cel mai bine în contextul fiecărei discipline de specialitate în parte, de exemplu în cadrul științelor sociale etc.

În fiecare caz, activitatea de formare trebuie să cuprindă atât conținuturile ECD, cât și metodele de predare, inclusiv cum ar putea fi aplicate acestea și altor discipline școlare, precum și aspecte referitoare la crearea unei abordări mai democratice, bazate pe participare la viața școlară.

A doua etapă o reprezintă introducerea unor **elemente de specializare** în programele de formare în domeniul ECD la nivelul învățământului secundar – de exemplu, cursuri prin care ECD se predă în același timp cu o altă disciplină școlară sau ca o a „doua specializare”. Acest tip de formare va fi cu atât mai eficient cu cât afinitatea dintre ECD și disciplina respectivă este mai mare. În general, discipline precum istoria, științele sociale și științele politice sunt cele mai indicate pentru o astfel de combinație, dar asta nu înseamnă excluderea altor discipline ca geografia, limba maternă sau educația religioasă, unde poate fi predată în cadrul unei abordări non-religioase, multiconfesionale.

A treia etapă o reprezintă introducerea ECD ca **disciplină de specialitate** la nivelul învățământului secundar sau, în cazul programelor comune, ECD poate să devină disciplina principală. Aceasta poate include formarea în domeniul coordonării tuturor inițiativelor ECD la nivelul unei școli și, în final, să servească drept bază pentru formarea altor profesori.

Oricâte beneficii ar aduce cursurile de formare sau programele postuniversitare, pentru ca formarea inițială în domeniul ECD să fie cu adevărat eficientă, sunt deseori necesare **structuri și mecanisme de sprijin suplimentare**. Printre acestea se numără:

(1) Practica în școală sau instituții de formare specializate

Este esențial pentru formarea inițială în domeniul ECD ca profesorii debutanți să aibă posibilitatea de a **practica** ECD într-un cadru real. Aceasta înseamnă stabilirea unui sistem de practică în școli sau instituții de formare specializate. În cazul practicii în școală, este important ca școlile selectate să exemplifice bunele practici în domeniu și să poată asigura pentru cei care își desfășoară practica atât dobândirea experienței în ECD printr-o varietate de situații, cât și sprijin profesional. În cazurile în care

ECD se află încă la început în școli, aceasta poate însemna să se acorde atenție modului în care școlile sunt pregătite pentru această responsabilitate, ceea ce constituie o activitate de formare în sine.

(2) Standarde sau competențe specifice ECD

Pentru a garanta calitatea ofertei de formare inițială în domeniul ECD – în special acolo unde există o serie de instituții implicate – este util să se identifice un set de standarde sau de competențe specifice ECD, care să reprezinte o calificare pentru accesul la profesiunea didactică. Standardele sau competențele profesionale există la nivel general într-un număr de țări, însă rareori acestea au fost specifice unei anumite discipline (a se vedea documentul Consiliului Europei DGIV/EDU/CIT (2000) 21, Educația pentru cetățenie democratică: perspectiva învățării permanente, autor Cezar Bîrzea, p.83).

(3) Monitorizarea calității

Alături de standardele profesionale ar trebui să existe și unele mijloace de **evaluare** a măsurii în care activitățile de formare inițială în domeniul ECD asigură posibilități adecvate pentru ca profesorii debutanți să îndeplinească aceste standarde. Este necesar un sistem de control sau de asigurare a calității generale, de inspecție generală a instituțiilor sau organizațiilor care furnizează programe de formare.

(4) Perioada de adaptare

După terminarea cursului de formare inițială, este util ca noile cadre didactice să beneficieze de o perioadă de timp în care, în același timp cu începerea practicării profesiei, să poată consolida ceea ce au învățat, să spunem, timp de un an. Printre altele, aceasta presupune **un orar redus** (de exemplu, la 75% sau 80%) și un sistem de sprijin profesional.

(5) Sprijin profesional

Sprijinul profesional pentru profesorii debutanți în domeniul ECD poate fi extern – de exemplu, furnizat de instituții și organizații responsabile de formarea inițială, de asociații profesionale, agenții guvernamentale și alte organisme. Principal, trebuie să includă și

activitățile de sprijin practicate în cadrul școlii. Aceasta presupune existența unui sistem de mentori sau îndrumători profesionali, de exemplu, profesori practicanți care au și responsabilitatea de a supraveghea și a-i îndruma pe profesorii debutanți în activitățile referitoare la ECD. Modul în care este înțeleasă această responsabilitate depinde într-o anumită măsură de faptul dacă ECD este văzută ca o competență generală pe care trebuie să o dețină toți profesorii, ca o disciplină distinctă sau ambele situații.

În oricare dintre situații, mentorii au nevoie de **timp special dedicat** activității lor, atât pentru observarea lecțiilor, cât și pentru interacțiunea directă. Aceștia au, la rândul lor, nevoie de **formare**. A fi un mentor profesionist înseamnă mai mult decât a fi un bun practician în domeniul ECD. Aceasta presupune seminarii și cursuri de mentorat în domeniul ECD sau alt tip de „pachet introductiv pentru mentori” (unul asemănător este util și pentru profesorii care participă la activități de formare). Înțeleasă în felul acesta, formarea prin intermediul mentorilor poate deveni o modalitate distinctă de formare continuă în domeniul ECD.

4. Formarea continuă

Prima etapă în dezvoltarea unei abordări sistematice a formării continue în domeniul ECD o reprezintă un **audit** al activităților de formare care au loc în prezent într-o anumită țară. Acestea sunt probabil organizate și furnizate de o serie de instituții, inclusiv organizații non-guvernamentale și inter-guvernamentale, instituții de învățământ superior și societăți comerciale și private.

A doua etapă o reprezintă organizarea tuturor acestor activități într-un singur **program unificat**, stabilind care vor beneficia de sprijin la nivel național și, acolo unde există lipsuri evidente în oferta de formare, care dintre aceste lipsuri vor fi remediate mai întâi.

Acesta nu trebuie confundat cu acel tip de programe educaționale centralizate, în care fiecare detaliu este stabilit de guvernul central. Ideea este mai degrabă de a reuni o serie de activități diferite – locale și regionale – într-o singură abordare sistematică, crescând astfel eficiența.

În ceea ce privește strategia generală, pot fi utilizate diferite variante sau domenii de sprijin:

- formare în domeniul ECD, adresată directorilor de școală, managerilor la nivel superior și guvernanților;
- formare generală în domeniul ECD pentru toate cadrele didactice;
- formare specifică pentru cadre didactice specializate în domeniul ECD;
- formare în domeniul ECD destinată pregătirii de formatori la nivelul școlii sau locali.

În ceea ce privește metoda, practicile de formare se pot concentra fie pe indivizi, fie pe instituții (de exemplu, când activitatea de formare este organizată pentru întreg personalul școlii în același timp) – sau pe ambele.

Este important, mai ales în situațiile în care formarea în domeniul ECD este încă la început sau în care resursele sunt limitate, ca activitățile de sprijin să se concentreze pe **inițiativele „de jos”**, care există deja. Tot în spiritul conceptului de ECD, se înscriu și formele de sprijin „de jos în sus” în formarea pentru ECD, de exemplu, rețele locale de voluntariat, comunități de practică sau grupuri de sprijin (între colegi). O comunitate de practică este un grup mai larg de persoane – nu în mod necesar numai practicieni – care împărtășesc și promovează aceleași idei și practici educaționale. Un grup reunește practicieni locali care se întâlnesc pentru a se sprijini reciproc în activitățile pe care le desfășoară.

Pentru a realiza un sistem eficient de formare continuă în domeniul ECD, un număr de **structuri și mecanisme de sprijin suplimentare** sunt importante. Acestea includ elementele descrise în continuare:

1. Materialele de formare

Materialele pentru formarea continuă în domeniul ECD pot lua diferite forme, de exemplu, studii de caz, strategii de predare, tehnici de evaluare, lecții model, scheme de lucru, exemple de activități școlare etc. Pot fi disponibile pe Internet sau pot lua forma unui pachet pentru învățământul la distanță sau a unui manual specializat. De asemenea, pot fi și sub formă de materiale curriculare – de exemplu, manuale care fie conțin elemente de formare în domeniul ECD –, fie sunt astfel concepute încât să-i familiarizeze pe profesori cu noi forme de practică.

Casetele video pentru formare reprezintă o modalitate eficientă și economică de diseminare a bunelor practici către un număr mare de cadre didactice și școli. Acestea prezintă și avantajul că oferă exemple de practici, în timp real.

Materialele de formare trebuie să răspundă nu numai necesității ca profesorii să dețină competențe pedagogice asociate cu ECD, ci și competențe referitoare la conținutul ECD, la dezvoltarea acestora ca „profesori cercetători”.

2. Asigurarea calității

Asigurarea calității reprezintă un mecanism pentru a crește eficiența ECD la nivelul școlii. Aceasta permite școlilor să-și evalueze performanțele, să aprecieze nivelul existent de competențe și cunoștințe deținute de profesori și să identifice nevoile de dezvoltare. În unele țări, există acum instrumente de autoevaluare a ECD, care le permit profesorilor să-și determine nivelul de cunoștințe, competențe și expertiză, precum și instrumente de autoevaluare pentru școli ca instituții – de exemplu, „*The School Self-Evaluation Tool for Citizenship Education*” (Manual pentru autoevaluarea școlilor în domeniul educației pentru cetățenie), publicat de Asociația pentru Predarea Educației pentru Cetățenie din Anglia. A se vedea și *Tool for Quality Assurance of EDC in Schools* (Manual pentru asigurarea calității ECD în școli), elaborat în colaborare de UNESCO, CEPS –Slovenia și Consiliul Europei.

3. Acreditare și calificări

O altă modalitate de a sprijini formarea continuă în domeniul ECD o reprezintă acreditarea sau certificarea cursurilor de formare prin procedurile recunoscute de stat. Un sistem de **calificare formală** este cu atât mai eficient cu cât se află într-o legătură mai strânsă cu dezvoltarea profesională a cadrelor didactice și/sau cu planurile de dezvoltare sau ameliorare școlară. Scopul acreditării nu este de a „a acorda o licență”, în sensul cenzurării anumitor tipuri de practici, așa cum s-a întâmplat uneori în trecut, ci de a-i motiva pe profesori pentru a urma voluntar o activitate de formare, legând dezvoltarea competențelor de recompensarea financiară și/sau de dezvoltarea carierei.

4. Formare specializată și școli „demonstrative”

Înființarea unui sistem de școli care să reprezinte „**centre de excelență**” pentru ECD poate avea o dublă funcție: de a asigura locuri de practică școlară de calitate pentru profesorii în devenire care urmează cursuri de formare inițială și de a oferi facilități pentru formarea continuă. Date referitoare la astfel de „centre de excelență” pot fi afișate pe portalurile ministerelor educației, ale departamentelor locale pentru educație sau prezentate prin rețelele de educație nonformală.

5. O asociație profesională

O puternică asociație profesională în domeniul ECD, care să funcționeze la nivel național, poate sprijini activitățile de formare în acest domeniu în mai multe feluri – prin organizarea și coordonarea cursurilor, seminariilor și atelierelor pentru diseminarea activităților de cercetare, prin înființarea unor rețele locale de practicieni. Asociația profesională poate acționa și ca **punct central la nivel național**, pentru formarea în domeniul ECD, prin publicarea unui jurnal profesional, newsletter sau buletin electronic și/ sau înființarea unui centru național pentru ECD.

Competențele cadrelor didactice

În acest capitol vom analiza tipurile de competențe profesionale și trăsăturile de caracter de care au nevoie profesorii pentru a-i sprijini pe elevi în activitățile de învățare în domeniul ECD.

Pentru aceasta, trebuie să avem mai întâi în vedere obiectivele și scopurile ECD. Obiectivul central al ECD este de a-i încuraja și sprijini pe elevi pentru a deveni **cetățeni activi, informați și responsabili**.

Astfel de cetățeni sunt:

- **conștienți** de drepturile și responsabilitățile lor ca cetățeni;
- **informați** cu privire la lumea politică și socială;
- **preocupați** de binele altora;
- **clari**, atunci când își exprimă opiniile și argumentele;
- **capabili** să aibă o influență în lume;
- **activi** în cadrul comunităților în care trăiesc;
- **responsabili** în acțiunile pe care le exercită în calitate de cetățeni.

1. Ce trebuie să învețe elevii în cadrul ECD?

A-i ajuta pe elevi să se dezvolte ca cetățeni activi înseamnă mai mult decât a le prezenta informații cu privire la constituția țării și la sistemul de justiție. Implică, de asemenea, cunoștințe practice și conceptuale, o serie de capacități, aptitudini, atitudini și valori.

Este util să ne referim la toate acestea ca la cele **trei elemente** ale învățării ECD:

- **cunoaștere și înțelegere**
- **capacități și aptitudini**
- **atitudini și valori**

Cele trei elemente diferite sunt în mod esențial **interdependente**, cetățenia democratică fiind în primul rând o activitate practică – deși ar putea constitui o disciplină de studiu. Rezultă că aceste elemente diferite trebuie învățate împreună, nu separat. Profesorii care s-au format în domeniul ECD trebuie nu numai să recunoască interdependența acestor trei elemente la fiecare etapă din educația unei tinere persoane, ci și să fie capabili să le integreze în mod practic, la clasă (a se vedea studiul de caz de mai jos cu privire la Ziua Drepturilor Copiilor din Banja Luka).

Elementele învățării ECD se aplică fiecareia dintre cele **patru dimensiuni** ale cetățeniei active:

- **politică;**
- **juridică;**
- **socială;**
- **economică.**

Fiecare dimensiune presupune cunoaștere și înțelegere; capacități și aptitudini; atitudini și valori. Acestea le permit elevilor să se poată integra în societate și, respectiv, să se folosească de tradiția culturală și de evoluțiile din țara lor, să-și găsească un loc de muncă și să participe politic la adoptarea deciziilor.

Elementele specifice învățării ECD, așa cum pot fi integrate în activitățile de învățare sau practice, pot fi cel mai bine descrise fiecare în parte.

a) Cunoaștere și înțelegere

Ceea ce trebuie să se știe și să se înțeleagă din ECD se referă la structura politică de bază, care se poate rezuma la trei elemente: politica se bazează pe un *cadru instituțional*, politica este, în principal, un *proces de adoptare a deciziilor* și politica se concentrează pe tratarea unor *aspecte* complexe, de care depinde viitorul întregii societăți.

• **Înțelegerea cadrului instituțional**

Politica – cum funcționează sistemul nostru democratic?

Legile – ce organisme și instituții sunt implicate în adoptarea legilor și a deciziilor?

Economia – cum sunt organizate finanțele publice și care este rolul mediului de afaceri?

Societate – cum este alcătuită societatea?

• **A învăța despre participare și implicarea în acțiuni**

Cetățenie – care sunt drepturile și responsabilitățile mele legale?

Participare – cum pot schimba ceva?

Drepturile omului – care sunt drepturile fundamentale ale omului și cum se aplică acestea în societate?

• **Înțelegerea și formarea opiniilor cu privire la aspectele cheie**

Probleme curente – care sunt știrile și cine le selectează?

Grupurile de interese – cine este implicat și cum se exercită puterea?

Valori și ideologii – ce credințe și valori sunt în joc?

Rezolvarea conflictelor – cum pot fi rezolvate disputele în mod pașnic?

Globalizarea – cum ne afectează globalizarea viața, în țară și în străinătate?

Dezvoltarea durabilă – cum poate fi realizată?

b) Capacități și aptitudini

Tipurile de capacități și aptitudini necesare pentru predarea ECD includ:

- **exprimarea** – cum se exprimă și se justifică o opinie;
- **gândirea critică și argumentarea** – cum se emit judecăți și se formulează argumente;
- **rezolvarea problemelor** – cum se identifică și se rezolvă problemele ECD și cum se ajunge la concluzii comune;
- **adoptarea deciziilor** – cum se negociază deciziile colective;
- **competențele interculturale** – cum se pot vedea anumite aspecte din punctul de vedere al altor oameni;
- **cercetarea** – cum se pot investiga și prezenta aspectele ECD;
- **acțiunea politică** – modalități de implicare în forme de lobby și campanii;
- **evaluarea** – modalități de reflecție asupra activității de învățare personală sau colectivă.

c) Atitudini, valori și trăsături de caracter

Cunoștințele și competențele reprezintă instrumente care se pot utiliza în scopuri diverse. Ele nu asigură prin ele însele practicarea cetățeniei active și responsabile. În mod extrem, cunoștințele și competențele referitoare la cetățenia democratică pot nu numai să îi ajute pe cetățenii democrați, dar și să fie transformate în arme care să distrugă democrația. Ceea ce mai este necesar este dorința de a se implica pozitiv în societate și voința de a transforma această dorință în realitate. Învățarea ECD va include întotdeauna o dimensiune normativă, bazată pe valori. Esența valorilor și a atitudinilor democratice o reprezintă faptul că cetățenia democratică nu trebuie numai înțeleasă și utilizată, dar și îndrăgită și apreciată și, dacă este necesar, apărată de scepticism și totalitarism. Totuși, în timp ce este perfect legitim ca astfel de valori și atitudini să fie încurajate în școli, ele nu trebuie să fie evaluate formal, spre deosebire de cunoștințe și competențe.

• Atitudini și trăsături de caracter pentru cetățenia democratică

Deschidere

Respect față de diferențele culturale și sociale

Disponibilitatea de a delega și a împărtăși

Încredere și onestitate

Angajament față de adevăr

Respect față de sine și de ceilalți

Toleranță față de ambiguitate și situații deschise, neclare

Siguranță de sine – exprimarea opiniilor personale clar și cu curaj

Conducere democratică – includerea altora în procesul de adoptare a deciziilor

Lucru în echipă și cooperare

• Valori pentru cetățenia democratică

Drepturile omului

Egalitate

Libertate

Justiție

Pace

Interdependență

Pluralism

Dezvoltare durabilă.

2. Ce competențe le sunt necesare profesorilor pentru a sprijini ECD?

Competențele de care au nevoie profesorii pentru a sprijini ECD trebuie să fie în conformitate cu cetățenia activă și responsabilă. Acestea se împart în următoarele categorii generale:

a) Cunoștințe de specialitate

În primul rând, profesorii au nevoie de cunoștințe de specialitate solide, adică să știe care sunt **obiectivele și scopurile** ECD, să cunoască și să înțeleagă tinerii, precum și care sunt capacitățile și aptitudinile, valorile și trăsăturile de caracter pe care trebuie să le dobândească aceștia (vezi mai sus). Fără aceste cunoștințe, profesorul nu va putea selecta obiectivele învățării, nu va putea planifica activitățile sau nu va putea realiza un echilibru între dobândirea cunoștințelor, dezvoltarea competențelor și a valorilor.

b) Conținutul curricular

Profesorii au de asemenea nevoie de cunoștințe privind conținutul curricular, de exemplu, **înțelegerea contextului social, cultural, politic și economic** – din țara lor sau din întreaga lume. Acest conținut trebuie să includă înțelegerea cadrului instituțional al democrației, constituția, drepturile omului și drepturile civile.

c) Metodele de predare

În timp ce cunoștințele generale și cunoștințele de specialitate îi pregătesc pe profesori în legătură cu ceea ce trebuie predat în cadrul ECD, acestea nu-i învață pe profesori și cum urmează să predea. Elaborarea metodelor adecvate de predare și învățarea modului în care se utilizează acestea reprezintă unele dintre cele mai importante aspecte ale activității de formare în domeniul ECD.

d) Competențe sociale și de management

Deoarece ECD reprezintă în aceeași măsură o abordare a școlii ca întreg și o disciplină școlară, profesorii au nevoie să-și dezvolte competențele sociale și de management în domeniul ECD – de exemplu, competențe referitoare la

stabilirea legăturii cu membrii comunității locale și implicarea acestora, încurajarea elevilor pentru a participa la viața școlară, abordarea subiectelor potențial sensibile și controversate etc.

e) Reflecție și ameliorare

ECD este un domeniu dinamic deoarece se bazează pe ceea ce se întâmplă în societate și pe relațiile dintre oameni, comunitate și societate în sensul larg. Această caracteristică necesită o capacitate de reflecție și de ameliorare a ECD în mod periodic, prin dezvoltarea personală și profesională, prin formarea profesorilor, precum și prin implicarea și contribuția lor la asigurarea calității ECD la nivelul școlii.

Studiu de caz

Să presupunem, de exemplu, că profesorul dorește să ajute la dezvoltarea competențelor democratice ale elevilor. O modalitate de a face acest lucru ar putea fi să le ceară elevilor să se gândească la construirea unei autostrăzi de la un aeroport la o stațiune turistică. Construcția autostrăzii poate fi justificată din punct de vedere economic, dar nu și din alte puncte de vedere, de exemplu, poluarea fonică a unei zone rezidențiale din apropiere. Elevii sunt încurajați să aducă argumente pentru fiecare parte și să ia o decizie. Pe parcurs, se vor gândi dacă poate sau nu poate fi găsit un compromis, cum ar fi, schimbarea rutei autostrăzii sau construirea de ziduri de protecție împotriva zgomotului.

Pentru a stimula discuțiile, profesorul poate începe activitatea prin organizarea unui joc de roluri care simulează procesul public de adoptare a deciziilor așa cum este acesta în realitate, elevii reprezentând diferitele părți implicate.

Profesorul poate integra astfel un număr de obiective de învățare specifice ECD: nu numai simple cunoștințe despre procesele democratice, dar și competențe de exprimare și argumentare, capacitatea de a lucra cu situații ambigue și deschise în procesul de decizie.

3. Metode de predare

Deoarece metodele de predare a ECD sunt probabil mai puțin cunoscute decât conținutul ECD, ne vom ocupa în mod detaliat de acestea.

Ca în cazul oricărei alte activități de predare-învățare, există un ciclu:

- **planificare** – selectați obiectivele de învățare ținând cont de ceea ce elevii au învățat deja despre ECD și concepeți activități de învățare pentru îndeplinirea obiectivelor;
- **implementare** – desfășurați activitățile de învățare;
- **verificare** – verificați dacă elevii au învățat ceea ce se urmărește;
- **evaluare** – reflectați asupra reușitei activității generale de învățare și planificați activitățile de predare viitoare în consecință.

Pentru fiecare dintre etapele acestui ciclu, profesorul de ECD are nevoie de o serie de competențe specifice. Acestea nu sunt competențe generice, aplicabile fiecărei discipline. Profesorii au nevoie, de exemplu, să cunoască anumite tipuri de activități de învățare care pot fi utilizate în acest domeniu – cum ar fi discuția, jocul de roluri, simulările, activitatea de proiect – și cum pot fi acestea utilizate eficient în ECD. În mod similar, profesorii trebuie să cunoască tipurile de învățare care pot fi evaluate în domeniul ECD și modul în care pot fi evaluate.

ECD reprezintă o formă distinctă de activitate educațională al cărei scop este să pregătească tinerii pentru participarea ca cetățeni activi, utilizând astfel **forme de învățare distincte**. Profesorii trebuie să cunoască foarte bine aceste forme de învățare și să le poată pune în practică în diferite situații. Acestea includ forme de învățare care sunt:

- **inductive** – se prezintă elevilor probleme concrete de rezolvat sau asupra cărora trebuie să ia o decizie, încurajându-i să

generalizeze pentru alte situații pornind de la acestea – în loc de a porni de la concepte abstracte;

- **active** – elevii sunt încurajați să învețe în timp ce desfășoară o anumită acțiune, în loc de a asculta pur și simplu ce li se spune;
- **relevante** – conceperea unor activități de învățare în jurul unor situații reale din viața școlii sau a facultății, a comunității sau a lumii largi;
- **bazate pe colaborare** – se folosesc activitățile pe grupuri și învățarea prin cooperare;
- **interactive** – se organizează activitatea de predare pe baza unor discuții și dezbateri;
- **critice** – elevii sunt încurajați să gândească ei înșiși, cerându-le opiniile și punctele de vedere și ajutându-i să-și dezvolte capacitățile de argumentare;
- **bazate pe participare** – elevii au posibilitatea să contribuie la propria învățare, sugerând, de exemplu, subiecte de discuție, de cercetare sau evaluându-și propria activitate de învățare sau pe cea a colegilor.

Formele de învățare derivă direct din scopul ECD, iar profesorii trebuie să știe foarte bine să le folosească, să știe, de exemplu, cum să conducă discuțiile și dezbaterile, cum organizeze activitățile pe grupuri și să utilizeze diferite tipuri de întrebări, etc.

4. Competențe sociale și de management

Există o serie de competențe de management și sociale de care un profesor de ECD are nevoie. Acestea pot fi descrise cel mai bine astfel:

a) Stabilirea unui mediu de învățare corespunzător

Pentru ca învățarea ECD să fie eficientă, profesorii vor crea un climat **lipsit de orice amenințare** și vor da posibilitatea tuturor de a vorbi liber, fără riscul de a fi ridiculizați.

Este de asemenea important ca profesorul să se asigure că **mediul de învățare corespunde sau sprijină obiectivele de învățare urmărite** – cu alte cuvinte, că „mediul este adecvat mesajului”. De exemplu, într-o discuție despre drepturile copiilor, elevii trebuie să fie așezați într-un fel care să-i încurajeze să se asculte și să-și răspundă reciproc de la egal la egal – preferabil într-un cerc. Tot astfel, libertatea de expresie nu trebuie înțeleasă doar ca principiu al democrației, ci trebuie și practică la nivelul clasei – sugerând metode de predare centrate pe elev.

b) Modelarea competențelor și aptitudinilor, a valorilor și a trăsăturilor de caracter

În ECD, personalitatea profesorului face și ea parte din „mesaj”. Profesorii trebuie să învețe cum își pot îndeplini rolul model pentru demonstrarea competențelor specifice ECD – cum ar fi motivarea unei opinii sau negocierea pentru obținerea unui consens – sau trăsăturile de caracter specifice, precum deschiderea sau conducerea democratică.

c) Abordarea aspectelor controversate sau sensibile

ECD cere ca tinerii să-și împărtășească opiniile și ideile referitoare la aspecte reale care îi afectează pe ei sau comunitățile în care trăiesc. Astfel de aspecte pot fi controversate, sensibile sau ambele. Prin urmare, profesorii vor învăța cum să-i încurajeze pe tineri să-și exprime cu siguranță ideile, respectând în același timp puncte de vedere diferite de ale lor. Aceștia trebuie să fie conștienți și de momentul în care ei – ca profesori – au sau nu dreptul de a-și exprima propriile opinii cu privire la aspecte controversate.

d) Stabilirea legăturilor cu restul comunității

Rolul ECD în educația tinerilor se extinde dincolo de limitele formale ale clasei. ECD are un loc și în viața școlii și în comunitatea din afara școlii. Tinerii învață cum să devină cetățeni activi, având un cuvânt de spus cu privire la funcționarea școlii și – potrivit vârstei lor – primind responsabilități pentru anumite aspecte din cadrul acesteia.

Aceștia învață să devină cetățeni activi prin intermediul legăturilor stabilite între școală și comunitatea mai largă, de exemplu, prin consiliile școlilor și ale facultăților, prin participarea la evenimentele sau campaniile comunitare. Prin urmare, un aspect important al formării îl reprezintă dobândirea de către profesori a expertizei necesare pentru organizarea acestei dimensiuni a învățării ECD.

5. Reflecție și ameliorare

Data fiind natura ECD, profesorii au nevoie de competențe specifice de reflecție și de ameliorare.

a) Dezvoltarea personală

Profesorii au nevoie să cultive autorefecția și perioadele de repaus în care să analizeze și să tragă concluzii din experiențele parcurse și din practică. Aspecte importante ale autorefecției, în special pentru ECD, includ conștientizarea de către profesori a propriilor valori și trăsături de caracter și conformitatea acestor valori cu abordarea activităților de predare și învățare a ECD. Acest proces poate fi facilitat de sprijinul extern sau din partea colegilor.

b) Dezvoltarea profesională

Având în vedere natura dinamică a ECD și pentru a asigura relevanța ECD pentru elevi, este necesară reactualizarea periodică și inovația în domeniul competențelor – în special, în ceea ce privește cunoștințele referitoare la ECD, cât și metodele de predare și învățare.

c) Cooperarea

Implicarea în activități de cooperare – de exemplu, acționând și învățând cu și de la alții, în special de la colegii profesori și alți practicieni – contribuie atât la dezvoltarea personală și

profesională a profesorilor, cât și la îmbunătățirea practicii acestora în domeniul ECD. Lucrul în echipă în cadrul școlii, apartenența la asociații profesionale din domeniul ECD, stabilirea de rețele la nivel local, național sau internațional, proiectele și schimburile europene și internaționale sunt exemple de astfel de cooperare.

d) Autoevaluarea școlii în domeniul ECD

Într-o primă etapă a procesului de asigurare a calității, cadrele didactice au nevoie de capacitatea de a contribui la stabilirea obiectivelor școlii în domeniul ECD și la examinarea situației, a punctelor slabe și forte ale școlii în îndeplinirea acestor obiective. Aceasta implică dezvoltarea unei culturi a evaluării și dobândirea competențelor de evaluare, cum ar fi utilizarea instrumentelor de evaluare și a indicatorilor de calitate pentru ECD - vezi *Manualul de asigurare a calității ECD în școli*.

e) Planificarea dezvoltării școlare în domeniul ECD

Ca bază a procesului de asigurare a calității, profesorii trebuie să dețină puterea de a face schimbări. Aceasta presupune că profesorii cred în valoarea contribuției lor la ameliorarea ECD în școală, ca ansamblu, și au capacitatea de a elabora propuneri în acest sens; de exemplu, abilitatea de a utiliza rezultatele autoevaluării ECD, de a lua în considerare evaluările externe (ca rapoartele de inspecție și rezultatele la examenele naționale), de a identifica nevoile de ameliorare (cum ar fi formarea cadrelor didactice), de a analiza opțiunile și etapele în procesul de ameliorare și de a participa la dezbaterile pe tema planificării dezvoltării din cadrul școlii.

Există o mulțime de exemple interesante de evenimente dedicate educației pentru cetățenie democratică și educației pentru drepturile omului. Studiul de caz prezentat mai jos despre Ziua Drepturilor Copiilor din Banja Luka, Bosnia și Herțegovina, descrie un astfel de eveniment.

Un elev de la o școală generală din Banja Luka prezintă lucrarea sa de la ora de ECD vizitatorilor de la Consiliul Europei. Această fotografie a fost făcută în școala primară din Banja Luka, Bosnia și Herțegovina, de Ziua Drepturilor Copiilor, 20 noiembrie 2003. Elevi și profesori de la mai multe școli din Banja Luka au colaborat pentru a realiza o expoziție a lucrărilor copiilor din clasele I - IX. Elevul explică rezultatele lucrării sale utilizând excelent limba engleză și știe cum să se adreseze celor care îl ascultă (competențe și aptitudini). Demonstrează angajament și mândrie pentru lucrarea sa (valori și trăsături de caracter). Este expert în domeniul său (cunoaștere și înțelegere). De asemenea, se poate presupune că această experiență a contribuit la creșterea stimei sale față de sine.

Exemplul anterior demonstrează cum cetățenia activă poate fi practică și experimentată în școli: un elev care își poate susține cu tărie punctul de vedere în clasă va fi capabil să-și exercite dreptul la opinie în public. De asemenea, acest exemplu arată că ECD are nevoie de puține resurse materiale și poate fi practică în orice școală din orice țară. Predarea drepturilor copiilor și a drepturilor omului este

parte integrantă a ECD. Acest exemplu se bazează pe materialele din manualul Consiliului Europei pentru predarea drepturilor copiilor⁷.

Procese și metode

După ce am schițat care sunt competențele necesare pentru predarea ECD, în capitolul de față revenim la procesele și metodele prin care acestea sunt dezvoltate, pe parcursul formării inițiale și continue. De asemenea, avem în vedere procesele și metodele necesare pentru formarea formatorilor în domeniul educației pentru cetățenie democratică.

În demersul nostru suntem conștienți că **situația financiară** din unele țări condiționează strict timpul și resursele disponibile pentru formarea cadrelor didactice. Luând în considerare acest aspect, am încercat să conturăm o abordare a formării cadrelor didactice în domeniul ECD a cărei eficacitate să nu depindă de disponibilitatea unor anumite resurse, dar care să ofere un cadru general care poate fi utilizat în diferite situații de formare, fie că dispun sau nu de resurse.

Primul element necesar pentru a forma profesorii în domeniul ECD îl constituie existența unui grup de profesori dornici să își îmbunătățească competențele de predare a educației pentru cetățenie democratică. În mod normal, mai este nevoie de un formator specialist sau de mai mulți, însă, în situații extreme, se pot realiza multe și numai de către profesori care lucrează împreună într-un grup de sprijin reciproc (*self-help* sau *peer-support groups*), dacă urmează principiile generale descrise în acest manual.

Începem prin a stabili câteva caracteristici generale ale formării profesorilor în domeniul ECD, valabile în orice situație de formare.

---

⁷. Rolf Gollob/Peter Krapf, Exploring Children's Rights. Lesson Sequences for Primary Schools in Bosnia and Herzegovina. (Explorând drepturile copiilor. Fragmente de lecții pentru școlile primare din Bosnia și Herzegovina), Strasburg 2004.

1. Caracteristici ale formării profesorilor în domeniul ECD

Modul în care sunt formați profesorii nu poate fi separat de domeniul în care vor predă. Scopul ECD este de a pregăti oamenii pentru a trăi ca cetățeni activi într-o societate democratică. Implicând o gamă de modalități de învățare – cunoaștere și înțelegere, capacități și aptitudini, valori și dispoziții – scopul general este de a dezvolta elevilor **propensiunea către acțiune în calitate de cetățeni democrați**. Se bazează pe și derivă din aspecte ale vieții reale/ concrete, din experiența celor care învață, încurajându-i să discute și să lucreze împreună cu alți colegi sau alți cetățeni pentru a rezolva probleme și a adopta decizii care afectează calitatea vieții în societate – în școlile lor, în comunități și în lumea largă.

Pentru a fi eficace, formarea cadrelor didactice (și a formatorilor de profesori) în ECD trebuie să reflecte scopul general și tipurile de învățare pe care le presupune. Conținutul formării profesorilor în ECD nu poate fi limitat la cunoștințele specifice disciplinei - sociale, politice, culturale sau economice. Nu poate fi nici redus la metodele formale de instruire, cum ar fi expunerea. În timp ce se alocă un spațiu important pentru cunoștințe și pentru metodele de instruire formală, este necesar să fie incluse și integrate cu acestea și alte cunoștințe și metode de predare, să se contureze o abordare distinctă a formării profesorilor pentru ECD, focalizată pe dezvoltarea și sprijinirea elevilor ca **cetățeni activi, informați și responsabili**.

Trei principii de bază sunt esențiale pentru această abordare specifică a ECD:

- **Cetățenia activă se învață cel mai bine prin acțiune, și nu prin predici** (prelegeri) – oamenii au nevoie să li se ofere oportunități pentru a explora ei înșiși cetățenia democratică și drepturile omului, nu să li se spună cum să gândească sau cum să se poarte.

- **Educația pentru cetățenie democratică nu înseamnă doar asimilare de cunoștințe** – ci și înțelegere, capacități și aptitudini, valori și dispoziții.
- **Mediul constituie “mesajul”** – elevii pot învăța la fel de multe despre cetățenia democratică prin exemple oferite de profesori și prin modul în care este organizată viața școlii, decât prin metode de instruire formală.

Aceste principii au un număr semnificativ de implicații asupra procesului de formare, prezentate în continuare.

a) Învățarea activă

Formarea profesorilor trebuie să pună accent pe învățarea activă. Învățarea activă înseamnă **învățarea prin acțiune** (*learning by doing*). Presupune învățare prin experimentarea anumitor situații și prin rezolvarea de probleme, în loc de a primi răspunsuri de la altcineva. Uneori, învățarea activă este numită “învățare experiențială”.

Învățarea activă este importantă în formarea profesorilor pentru predarea ECD întrucât a fi cetățean presupune o activitate practică. Oamenii învață despre democrație și despre drepturile omului nu numai din ce li se spune despre, ci experimentându-le. În educația formală, experiența începe în clasă și continuă prin etosul și cultura școlii. De obicei, termenul utilizat pentru aceasta este cel de “educație prin democrație și prin drepturile omului”.

Profesorii pot învăța cum să creeze astfel de experiențe pentru elevi, prin exersarea învățării active de către ei înșiși în procesul de formare.

Învățarea activă poate fi o modalitate mai stimulantă și mai motivantă decât instruirea formală și poate aduce rezultate durabile - atât pentru adulți, cât și pentru tineri -, întrucât cei care învață sunt direct implicați. De asemenea, sprijină învățarea deoarece se concentrează pe exemple concrete mai degrabă decât pe principii abstracte. În învățarea activă, cursanții sunt încurajați să formuleze principii generale pornind de la cazuri concrete, și nu vice-versa – de exemplu, analiza diferitelor tipuri de drepturi pornind de la un anumit aspect legat de “drepturi” în școală, și nu printr-o discuție abstractă despre noțiunea de “drept al omului”.

b) Activități bazate pe sarcini concrete

Formarea profesorilor în ECD se bazează pe sarcini pe care profesorii înșiși trebuie să le realizeze pe parcursul programelor de educație pentru cetățenie democratică pe care le predau, de exemplu, planificarea lecțiilor, inițierea unor proiecte, organizarea zilei drepturilor omului, evaluarea rezultatelor elevilor, organizarea unui consiliu/ parlament al elevilor și altele. Manualul⁸ Consiliului Europei privind drepturile copilului urmărește principiile învățării bazate pe sarcină, iar seminariile de formare a profesorilor ar trebui să procedeze la fel.

Învățarea bazată pe sarcini concrete (*tasked-based learning*) este importantă din mai multe motive:

- este o formă excelentă de învățare activă – adică de învățare prin acțiune (*learning by doing*);
- oferă o structură pentru seminariile de formare – participanții încheie un program de formare având sarcina de a lucra mai departe și de a prezenta activitatea lor la începutul seminarului următor;
- sporește timpul disponibil pentru formare, profesorii rezolvând niște sarcini pe care oricum trebuie să le facă;
- oferă posibilitatea de a rezolva probleme din viața reală și de a analiza materiale autentice;
- dă semnificație programului de formare și îl face mai stimulator;
- oferă profesorilor sentimentul proprietății (contribuției personale) și al dezvoltării.

c) Relevanța

Activitățile de formare în ECD trebuie să pornească de la experiențe de zi-cu-zi, din viața concretă – aspecte care îi preocupă pe profesori și pe elevi în calitatea lor de cetățeni, cum ar fi criminalitatea, conflictele, sănătatea, mediul.

---

⁸ Peter Krapf / Rolf Gollob, *Exploring Children's Rights: Lesson Sequences for Primary Schools in Bosnia and Herzegovina (Analizând drepturile copilului: secvențe de lecții pentru învățământul primar din Bosnia și Hertegovina)*, Strasburg, 2000.

Aceasta este importantă deoarece:

- profesorii de ECD să fie capabili să angajeze tinerii în activități care le permit să acționeze/ să se comporte ca cetățeni;
- profesorii de ECD să fie activi în dezvoltarea interesului personal, în înțelegerea temelor și dezbaterilor de actualitate – nu pentru a putea promova propriile idei în clasă, ci pentru a angaja elevii în discuții și probleme de acest tip și pentru a demonstra că este important ca cetățenii să se implice.

d) Lucrul în grup

Formarea profesorilor trebuie să evidențieze formele de învățare prin colaborare – de exemplu, în perechi, în grupuri mici, în grupuri mai mari sau în grupuri de sprijin. Lucrul în echipă este important pentru că:

- oferă profesorilor modele de colaborare în grup pe care le pot utiliza în clasa de elevi;
- încurajează schimbul de experiență și de opinii, iar prin împărtășirea aceluiași probleme cresc șansele de a găsi soluții pentru rezolvarea acestora;
- contrabalansează experiența de a lucra singur într-o clasă.

e) Metodele interactive

Formarea profesorilor în domeniul ECD va pune accentul pe metodele interactive, cum ar fi discuțiile și dezbaterile. Metodele interactive sunt importante deoarece:

- ajută profesorii să învețe cum pot folosi metodele interactive în procesul de predare;
- constituie o modalitate de a încuraja profesorii să se implice în propriul proces de formare.

f) Gândirea critică

Formarea în domeniul ECD va încuraja profesorii să reflecteze asupra tematicii ECD, mai degrabă decât să primească răspunsuri / soluții “de-a gata” de la formatori. Este important întrucât:

- ajută profesorii să învețe cum să îi sprijine pe elevi să gândească pentru ei înșiși – caracteristică esențială a cetățeniei democratice;
- le creează sentimentul proprietății/ contribuției personale și al capacității/ puterii: se simt capabili să își asume responsabilități privind predarea ECD și privind dezvoltarea lor profesională.

g) Participarea

Formarea profesorilor în domeniul ECD trebuie să le ofere acestora oportunități pentru a contribui la procesul de formare. Pe cât posibil, ei trebuie încurajați să fie activi, și nu receptori pasivi ai cunoștințelor – de exemplu, prin alegerea sarcinilor de lucru, prin evaluarea propriilor puncte slabe și a punctelor forte, prin stabilirea țințelor pentru perfecționare.

Participarea este importantă întrucât:

- ajută profesorii să învețe cum să stimuleze participarea elevilor în activitățile de ECD;
- le dă încredere și le dezvoltă sentimentul contribuției proprii;
- îi încurajează să devină mai responsabili și să se descurce singuri – element important mai ales atunci când accesul la seminarii de formare sau la sprijin în domeniul ECD sunt limitate.

Formarea profesorilor în domeniul ECD trebuie să fie:

- **activă** – accentuează învățarea prin acțiune;
- **orientată spre sarcină** – structurată în jurul unei sarcini de învățare;
- **relevantă** – focalizată pe situații din viața reală;
- **bazată pe colaborare** – implică lucrul în grup și învățarea prin cooperare;
- **interactivă** – utilizează discuția și dezbateră;
- **critică** – încurajează profesorii să reflecteze;
- **participativă** – permite profesorilor să contribuie la propriul proces de formare.

2. Procesul de formare

Procesul de formare în domeniul ECD cuprinde 4 elemente de bază: **modelare – procesare/ reflecție – aplicare – instruire**⁹. Profesorii care au experimentat și au devenit conștienți de acest proces în propria formare, vor înțelege cum să organizeze procesul de învățare pentru elevii lor, în același mod.

a) Modelarea

Toate aspectele formării inițiale și continue pot servi drept un model pentru un bun proces de predare-învățare în școală. Modelarea pune profesorii în postura celui care învață. Le dă posibilitatea de a observa și de a experimenta ce înseamnă ECD din perspectiva cursantului/ elevului. Procesul de formare nu poate simula școala, dar poate oferi modele pentru un bun proces de predare și de învățare creativă, utilizabile într-o gamă largă de situații.

În primul rând, seminarul de formare ar trebui să funcționeze ca un model. Deși se alocă timp și pentru instruire formală, tehnicile de predare-învățare a ECD nu pot fi învățate prin expuneri/ prelegeri. Ele trebuie modelate de formator. Aceasta se referă la o gamă largă de activități de predare-învățare, de la tehnici – de exemplu, conducerea discuțiilor, dezvoltarea gândirii critice, inițierea unor proiecte și utilizarea mijloacelor vizuale, la planificarea lecțiilor și a schemelor de lucru, la principii generale de predare a ECD, cum ar fi “predarea în spiritul cetățeniei democratice și al drepturilor omului”.

În al doilea rând, modelarea se referă la rolul personal, pe care formatorii trebuie să îl demonstreze cursanților prin propriul exemplu. Formatorii vor modela anumite valori și atitudini democratice pe care se așteaptă ca profesorii să le demonstreze față de

⁹ A se vedea Rolf Gollob și Peter Krapf, *An Outline of Planning Elements and Learning Methods in Human Rights and Civic Education (Un cadru pentru planificarea elementelor și a metodelor de învățare în educația civică și în educația pentru drepturile omului)*, p. 20, Strasburg, 1998.

elevi - de exemplu, respect, deschidere și dorința de a rezolva conflictele prin argumentare și dezbateri.

b) Procesarea (reflecția)

Totuși, pentru a fi eficace, modelarea trebuie urmată de o perioadă de reflecție sau "debriefing". Profesorii au nevoie de timp pentru a reflecta asupra a ceea ce au făcut sau au experimentat în rezolvarea unei sarcini. Necesită timp pentru a extrage ceea ce au învățat și a analiza cum pot valorifica ulterior. Aceasta înseamnă identificarea modelelor utilizate și deschiderea lor către feedback, discuții și repetare.

Perioada de reflecție oferă profesorilor posibilitatea să se familiarizeze și să exploreze în detaliu principiile pedagogice generale demonstrate în activitatea la care au participat. Aceasta poate fi consolidată prin accesul la o gamă largă de exemple de aplicare a principiilor ECD în practică, disponibile în Blue Folder¹⁰ (Dosarul albastru) și în manualul privind predarea drepturilor copilului¹¹. Oferă profesorilor posibilitatea de a generaliza ceea ce au învățat, construind treptat o "cutie de metode" și de practici pozitive în domeniu.

În acest stadiu al procesului de formare, profesorii conștientizează ceea ce au învățat, iar experiența devine una într-adevăr educativă pentru ei. Din acest motiv, este absolut esențial să alocăm timp suficient pentru reflecție. Oricât de scurt ar fi timpul pentru formare, elementul "reflecție" nu trebuie omis - mai ales că de aici încolo principiul general al formării profesorilor va fi "puțin, dar bine" ("faceți mai puțin, dar faceți bine").

c) Aplicarea

Un element esențial în procesul de formare îl constituie valorificarea a ceea ce s-a învățat în viața reală. Reflecția/ procesarea implică înțelegere, iar a înțelege ceva îi ajută pe oameni să își amintească acest lucru mai bine decât atunci când numai li s-a spus ceva. Pe termen

¹⁰ Ibid.

¹¹ Peter Krapf și Rolf Gollob, Exploring Children's Rights (*Explorând drepturile copilului*). Strasburg, 2004.

lung, ne amintim numai ceea ce am folosit sau am făcut în viața de zi-cu-zi.

Un al treilea stadiu esențial în procesul de formare în domeniul ECD presupune integrarea elementelor învățate în practica profesională. Aceasta se poate face prin stabilirea sarcinilor profesorilor - sau, mai bine, profesorii își stabilesc propriile sarcini - pentru a fi realizate în școală sau în facultate, după încheierea seminarului de formare: de exemplu, planificarea unui anumit tip de lecție, utilizarea unei anumite forme de discuție sau a lucrului în grup. În mod ideal, sarcinile stabilite în acest al treilea stadiu al "aplicării" vor fi transformate în "produse" - de exemplu, o prezentare sau o demonstrație, care pot fi integrate în prima parte a următorului seminar de formare.

d) Instruirea

Instruirea formală - care înseamnă **a spune despre** - are un rol important, deși secundar/ de sprijin, în procesul de formare. Poate avea loc în orice moment - de exemplu, atunci când profesorii solicită niște informații sau sfaturi, când reflectează asupra modelării demonstrate de formator, când își stabilesc sarcinile pentru activitatea lor din clasă.

Instruirea formală este și o tehnică de predare care poate fi modelată și asupra căreia profesorii pot reflecta ca modalitate de lucru în clasă.

3. Mediul de învățare

Această abordare a formării profesorilor pentru ECD necesită un anumit mediu de învățare în care să se dezvolte. Presupune un mediu sigur, **fără amenințări**/riscuri, în care profesorii își pot exprima liber opiniile, fără rețineri, și în care pot avea inițiative fără a se teme de eșec. O asemenea atmosferă are nevoie de timp și se creează treptat. Poate fi stimulată prin exerciții care îi ajută pe participanții la formare

să se cunoască și să aibă încredere unul în altul – exerciții numite uneori ca “spargere a gheții” (*icebreakers*) – sau prin oferirea posibilității de “a avea un cuvânt de spus” în procesul de formare, de exemplu, prin alegerea propriilor teme, selectarea aspectelor de discutat, stabilirea obiectivelor pentru propriul proces de formare.

4. Rolul formatorului în domeniul ECD

Formatorul în domeniul ECD nu are un singur rol, ci mai multe. Acestea include: conducerea, planificarea, transmiterea de informații, demonstrarea, exersarea conducerii prin ghidare, mai degrabă decât prin “a da ordine”, ascultarea, structurarea ideilor participanților, oferirea unor opțiuni pentru luarea deciziilor, monitorizarea, observare, evaluarea, oferirea de feedback, lauda/aprecierea, încurajarea, autorizarea, a lua cuvântul și a da cuvântul altora.

Un formator bun știe nu numai cum să realizeze aceste roluri diferite, ci și când să le realizeze efectiv în practica formării. Aceasta este o competență cheie a formatorului, de a crea modele pentru profesori și pentru elevi. Rolurile trebuie avute în minte atunci când se planifică și se structurează sesiunile de formare, astfel încât să fie capabili să valorifice întreaga gamă de metode pe care profesorii apoi le vor folosi în activitatea lor cu elevii.

Cubul didactic al formării profesorilor în domeniul ECD

Conceptul de “cetățenie activă” și obiectivele principale ale ECD pot fi corelate cu întrebarea “cum poate fi realizată formarea profesorilor?” sub forma unui model tridimensional. Acest model integrează:

- 4 dimensiuni ale cetățeniei (politică – legală – socială – economică);
- 3 elemente ale învățării cetățeniei democratice (cunoaștere și înțelegere, capacități și aptitudini, atitudini și valori);
- 4 elemente de bază în formarea profesorilor (modelarea, reflecția/ procesarea, aplicarea, instruirea).

5. Un studiu de caz asupra proceselor și metodelor

Următorul exemplu de formare continuă a cadrelor didactice din Republica Srpska, în cadrul Bosniei și Herțegovinei, ilustrează unele dintre principiile cheie ale formării profesorilor în domeniul ECD. De asemenea, arată ce poate fi realizat cu resurse materiale modeste – cea mai semnificativă resursă dintre toate fiind devotamentul și dorința profesorilor de a se forma.

Proiectul

Proiectul a reprezentat o activitate de colaborare între Consiliul Europei și Institutul Pedagogic din Banja Luka, beneficiind de finanțare din partea Programului Comun al Uniunii Europene și al Consiliului Europei pentru Bosnia și Herțegovina. Fondurile au fost suficiente pentru a organiza un seminar inițial de cinci zile, urmat de patru seminarii de câte două zile, pe durata unui an și jumătate.

Scopul urmărit a fost dezvoltarea unei noi abordări privind predarea drepturilor copilului. A fost planificată o succesiune de patru lecții pe an, din ultimul an al grădiniței (clasa I), până la clasa a IX-a, pe toată durata învățământului primar (ciclul inferior și superior). Lecțiile au fost predate de învățători/ diriginți la clasele lor, o dată pe săptămână. Aceste patru scurte unități de lecții urmau a fi orientate spre sarcini, concepute ca mici proiecte care puteau fi integrate într-un produs final.

A fost elaborat un manual pentru predarea drepturilor copilului (versiune revizuită¹²). Activitățile din manual și seminariile de formare au fost concepute astfel încât să nu implice costuri ridicate – fără materiale costisitoare sau echipamente. Profesorii participanți la formare au primit o variantă de lucru a manualului, pentru a face unele observații înainte de seminar.

Crearea unor grupuri de sprijin (“peer support” groups)

Cea mai importantă resursă au fost cadrele didactice însele. Acestea s-au organizat în **grupuri de sprijin la nivel local și regional**. Grupurile au jucat un rol central în proiect, oferind cadrul necesar și sprijin pentru utilizarea cât mai bună a timpului disponibil pentru seminariile de formare, fiind indispensabile în procesul de transferare a responsabilității de la formatori la cadrele didactice și la școli. S-a sperat că în următoarea perioadă, unii dintre profesorii participanți vor putea beneficia de alte forme de pregătire care să le permită să devină ei înșiși formatori și să contribuie astfel la dezvoltarea unor structuri durabile de sprijin pentru formarea cadrelor didactice în domeniul ECD, în Bosnia și Herțegovina.

¹² Rolf Gollob și Peter Krapf, Exploring Children’s Rights (*Explorând drepturile copilului*). Strasbourg 2004.

Proiectele la nivelul școlii (*school-based projects*)

Proiectul s-a bazat pe principiile învățării centrate pe sarcină și al lucrului în echipă. Diferite echipe au lucrat în diferite proiecte la nivelul școlii, care urmau a fi integrate într-un singur eveniment – Ziua drepturilor copilului în Banja Luka. Fiecare proiect al unei clase avea propria contribuție – de exemplu, o expoziție de postere, obiecte lucrate manual, desene etc.

Echipele și-au primit sarcinile în timpul primului seminar. Fiecare dintre seminariile următoare începea printr-o contribuție a echipelor. Cum echipele aveau nevoie de timp pentru a-și planifica activitățile viitoare pe care urmau să le facă în școlile lor, rămânea aproape jumătate din timp pentru o contribuția formatorilor în fiecare seminar – aceasta arată cum învățarea centrată pe sarcină și bazată pe colaborare implică o planificare atentă din partea formatorilor.

Exercițiul blazonului

Primul seminar a început cu o activitate în care profesorii au lucrat în grupuri pentru a crea un blazon (o siglă) pe un poster. Fiecare membru al grupului a contribuit la una dintre secțiunile blazonului, utilizând imagini și simboluri pentru a transmite dorințele/așteptările lor pentru viitor și experiența personală pe care doresc să o împărtășească (a se vedea fotografia “Lucrul în grup al cadrelor didactice”). Membrii grupului au prezentat blazonul lor celorlalți participanți, fiind un mod de a se cunoaște unii pe alții înainte de a începe împreună un nou proiect.

Exercițiul blazonului a constituit nu numai un mijloc prin care participanții s-au cunoscut, ci și un **model** de predare-învățare în domeniul ECD. În primul rând, a demonstrat o metodă de lucru cunoscută ca având rol de “spargere a gheței” în dosarul albastru¹³. De asemenea, a arătat cum se pot folosi diferite metode și moduri de grupare într-o activitate – utilizarea activității în plen, a activității în grup, a activității individuale, a prezentărilor urmate de o expunere a formatorilor.

¹³ Training for Democratic Citizenship (Formare pentru cetățenie democratică), Exercițiul 1.3, Identitatea blazonului.

Exercițiul a demonstrat profesorilor cum pot fi implicați participanții la un seminar chiar de la început și cum pot fi oferite ocazii pentru a împărtăși aspirații și experiențe cu întregul grup. Au fost utilizate materiale autentice, create de participanți, oferindu-le astfel sentimentul proprietății și arătându-le cum contribuția lor poate fi valorificată. În acest mod, exercițiul blazonului a ajutat profesorii să înțeleagă că educația *prin* drepturile omului este o componentă esențială a educației pentru drepturile omului și le-a oferit un model. De asemenea, i-a ajutat să observe diferitele roluri pe care formatorii – și, prin urmare, profesorii – le au în educația pentru cetățenie democratică.

Un aspect important l-a constituit faptul că participanții au putut învăța prin experiența concretă, directă, și nu dându-li-se un set de reguli pe care să le urmeze.

Demonstrarea modelelor

Întregul program al seminarului a urmărit să ofere cadrelor didactice modalități de predare-învățare a drepturilor copilului pe care să le poată aplica la clasă. A fost inclusă o selecție de exerciții din Dosarul albastru, unele dintre acestea fiind folosite și în manualul pentru drepturile copilului. Modelele s-au referit la patru dimensiuni distincte ale predării și învățării ECD:

- **Procese** – metode, cum ar fi predarea interactivă, proiectul, discuțiile și feedback-ul;
- **Produse** – lecții sau secvențe de lecții model, ținute de profesorii participanți la seminar sau observate în școli, exemple de activități ale tinerilor – de exemplu, artă, cutii de tezaur, postere¹⁴ -, demonstrarea aplicării metodelor în practică;
- **Principii** – cum ar fi predarea prin drepturile omului, utilizarea exemplurilor, ciclul model-proces-aplicare, rolul instruirii formale;
- **Personalități** – mesaje trimise de formatori prin intermediul interacțiunilor sociale; de exemplu, importanța ascultării și

¹⁴ A se vedea *Exploring Childrens Rights (Explorând drepturile copilului)*, Clasele 4, 6 și 8; Gollob / Krapf, op. cit., 2004.

respectării opiniilor sau perspectivelor altora. Personalitatea profesorului trebuie să fie în acord cu principiile ECD; de exemplu, dacă lecția este despre democrație, dar profesorul organizează clasa în mod autoritar, nu va avea credibilitate în fața elevilor.

În practică, aceste diferite tipuri de modelare s-au realizat simultan. Ele au fost identificate și discutate separat numai în sesiunile de analiză (debriefing).

Să facem învățarea explicită

În timpul seminariilor, formatorii au alocat timp pentru a evidenția ce au învățat profesorii despre educația pentru drepturile copilului și pentru a face învățarea explicită (stadiul de reflecție, de analiză, în procesul de formare). Aceasta s-a făcut în două moduri: prin instruire formală și prin activități menite să încurajeze participanții să **reflekteze** asupra și să împărtășească ceea ce au învățat.

Formatorii au explicat diferitele metode și moduri de grupare pe care le-au utilizat, precum și motivele pentru care le-au folosit. Acest proces este uneori descris drept “**meta-predare**” (meta-teaching); de exemplu, a preda despre ce și cum să se predea și în ce scop.

De asemenea, au creat oportunități pentru ca participanții să reflekteze asupra a ceea ce au făcut și au văzut în cadrul seminarului – nu numai după ce au plecat acasă, ci chiar ca o componentă importantă a seminarului). A da ceva cuiva nu duce neapărat la învățare. Cei care învață, oricare ar fi nivelul, trebuie să încorporeze noi elemente de informație, categorii și experiențe în ceea ce știu deja. Este un proces individual care necesită timp; acesta trebuie să fie monitorizat și sprijinit, iar, dacă este cazul, corectat.

Sarcinile au fost date pentru a-i ajuta pe profesori să reflekteze asupra și să analizeze procesul lor de învățare, incluzând prezentări, demonstrații în plen, lectură și planificarea activităților pentru seminarul următor. Profesorii au revizuit varianta de lucru a manualului pentru drepturile copilului, contribuind nu numai la ameliorarea valorii lui practice, ci și pentru a oferi ocazia de a reflecta asupra contribuției seminarului.

O altă modalitate concretă și utilă de încurajare a profesorilor să analizeze ceea ce au învățat a fost solicitarea de a prezenta din nou ceea ce au făcut în calitate de cursanți, într-o manieră accesibilă elevilor. Dacă învățarea cetățeniei democratice de către adulți și tineri urmează aceleași principii, trebuie făcute câteva adaptări în momentul transpunerii acesteia în clasa de elevi. Decizia privind ce poate fi utilizat/ copiat și ce trebuie modificat constituie un stimul puternic pentru formarea profesorilor.

Aplicarea a ceea ce s-a învățat

Seminariile de formare s-au bazat pe aceleași principii ca și manualul pentru drepturile copilului. Profesorii au plecat întotdeauna de la un seminar cu sarcini noi pentru un anumit timp – sarcini pe care ei înșiși și le-au stabilit, nu formatorii le-au trasat. Aceste sarcini au inclus: lecturi suplimentare, planificarea și susținerea unor lecții propuse de manualul pentru drepturile copilului, lucrul cu alți colegi, pedagogi școlari sau directori, susținerea unor lecții demonstrative care să aducă mai mulți profesori într-un proces de formare.

Manualul pentru drepturile copilului a legat aceste sarcini într-o activitate mai amplă: Ziua drepturilor copilului. Profesorii au corelat proiectele fiecărei clase astfel încât fiecare să contribuie la un eveniment comun, care s-a desfășurat la 20 noiembrie 2003, în Banja Luka.

Utilizarea unei abordări centrate pe sarcină a însemnat ca prima parte a fiecărui seminar să fie alocată participanților. Ei au organizat expoziții, au susținut prezentări, au discutat. Formatorii au oferit feedback și încurajări/laude, au validat activitatea profesorilor sau au criticat-o atunci când a fost cazul. A doua parte a seminariilor aducea în prim-plan contribuția formatorilor, care îi orientau pe participanți către un nivel mai înalt de înțelegere, prin introducerea unor noi perspective, noi metode etc. A treia parte a fost rezervată procesării, reflecției asupra a ceea ce s-a învățat – prin stabilirea de noi sarcini, planificare, ghidându-i pe profesori către ce urmează după seminar, creând astfel o legătură cu activitatea lor la clasă.

6. Formarea formatorilor

Numai o parte a formării în domeniul ECD poate fi realizată de profesori prin autoeducație sau prin învățarea de la colegi (*peer education*). Succesul unui program de formare la nivel regional sau național depinde într-o mare măsură de **existența unei echipe de formatori specializați**.

În acest capitol, vom analiza competențele necesare celor care sunt responsabili de formarea educatorilor în domeniul cetățeniei democratice – fie că sunt profesori la universitate sau la colegiu, consultanți educaționali, profesori din învățământul preuniversitar, mentori, formatori independenți sau facilitatori.

În multe privințe, formarea formatorilor pentru ECD se aseamănă cu formarea profesorilor în acest domeniu. În ambele cazuri, este necesară o bună cunoaștere a teoriei și practicii ECD. Se presupune că formatorii au experiență în predarea ECD și au un set de competențe necesare pentru a-i forma pe alții în domeniul cetățeniei democratice și al drepturilor omului.

De asemenea, se presupune că formarea formatorilor va reflecta natura educației pentru cetățenie democratică și a predării acesteia – ceea ce înseamnă că va fi centrată pe sarcină, va implica învățare activă și lucru în grup, va fi legată de aspecte din viața reală, va utiliza metode interactive, participative și gândire critică.

În mare măsură, profilurile formatorilor le vor reflecta pe cele ale profesorilor din acest domeniu. Ei trebuie să manifeste preocupare și entuziasm pentru ECD, să aibă capacități de ascultare activă, empatie și capacitatea de a crea un mediu de lucru sigur, fără amenințări, sau un etos care să-i implice și să-i motiveze pe cei care învață. De asemenea, ei trebuie să fie – în felul lor – cetățeni activi, informați și responsabili.

Există totuși câteva diferențe semnificative între formarea formatorilor și formarea profesorilor în domeniul ECD.

- Rolul formatorului este de a-i pregăti pe alții pentru o anumită profesie, în timp ce rolul profesorului este de a contribui la educația generală a elevilor.
- Profesorii participă la un curs de formare - în cea mai mare parte - în mod voluntar, pe când elevii sunt obligați să meargă la școală.
- Profesorii care participă la un curs de formare au deja experiență de predare - în cazul formării continue, prin propria practică profesională, iar în cazul formării inițiale, din perioada în care ei înșiși erau elevi într-o clasă. Ei au anumite așteptări despre cum trebuie să se desfășoare și cum poate fi organizat procesul de predare-învățare - atât la nivel individual, cât și la nivelul profesorilor practicieni, în sensul unor tradiții sau comunități de practici pe care le-au asimilat.
- În cele din urmă, dar nu în ultimul rând, profesorii sunt persoane adulte, în timp ce elevii/ tinerii încă nu sunt oficial adulți¹⁵.

Aceste diferențe au implicații atât pentru modul de formare, cât și pentru rolul formatorului.

a) Utilitatea practică și imediată (în scurt timp)

Unul dintre motivele profesorilor pentru a se implica în activități de formare este utilitatea și aplicabilitatea imediată în cadrul sarcinilor și responsabilităților pe care le presupune practica didactică. Învățarea la adulți este strâns legată de situația concretă a fiecăruia, adulții fiind mai puțin înclinați să se angajeze în activități de formare profesională dacă nu le consideră utile într-un anumit mod. Aceasta înseamnă că formatorii trebuie să fie familiarizați cu modul în care profesorii își definesc rolul de educatori și percep ce îi va ajuta și ce nu să își îmbunătățească practica. Formatorii trebuie să conștientizeze diferitele constrângeri sau oportunități de dezvoltare a ECD în contexte variate și diferitele tradiții existente în practică. Numai așa vor putea lua în

considerare nevoile percepute de cadrele didactice și le pot integra în planificarea unui seminar. Nu înseamnă că formatorii trebuie să-și canalizeze toată energia pentru a răspunde nevoilor de formare pe care le percep profesorii. Ceea ce profesorii percep ca nevoi de formare s-ar putea să nu fie întocmai ceea ce le trebuie, ba chiar ar putea fi în discordanță, cum s-a văzut în organizarea unor programe de formare regionale sau naționale. Este însă important ca formatorii să înțeleagă modul în care profesorii pot percepe procesul de formare și să ia în considerare aceste aspecte atunci când planifică formarea.

b) Principiile educației adulților

Gândindu-ne ce ar trebui să cuprindă formarea cadrelor didactice pentru ECD, este important să luăm în considerare diferențele dintre învățarea la adulți și învățarea la elevi. Curriculum-ul pentru formarea formatorilor va include, prin urmare, cunoștințe despre supervizarea profesorilor, mentorat, precum și cunoștințe de psihologia dezvoltării. Doi factori afectează în mod deosebit învățarea la adulți - viteza și semnificația. Capacitatea unui adult de a răspunde încetinește cu vârsta, iar limitele și presiunea timpului au efecte negative asupra performanțelor în învățare. După cum s-a menționat anterior, întrucât învățarea la adulți este strâns legată de viața lor reală, ei sunt mai puțin înclinați să învețe ceva dacă nu le este folositor.

c) Încurajarea autorefecției

Una dintre principalele provocări în dezvoltarea de curriculum pentru ECD o reprezintă necesitatea depășirii - în procesul de învățare - a obstacolelor derivate din experiența personală. Experiența profesorilor în ce privește educația - fie ca profesori, fie ca elevi/ studenți - poate determina uneori atitudini negative față de învățare și sprijinirea vechilor forme de înțelegere și de practici. Aceasta situație este adesea întâlnită în ECD. Evidențierea metodelor interactive și a manierei democratice de predare-învățare contrastează cu abordările tradiționale, autoritariste din clasă. În consecință, a învăța să predai ECD poate însemna într-o oarecare măsură și „dezvățare” (*unlearning*).

¹⁵ Elias, J.L. & Merriam, S.B., (1995) *Philosophical Foundations of Adult Education* (Fundamente filosofice ale educației adulților), Krieger Pub., Florida.

Cu toate acestea, dezvățarea de modurile tradiționale de predare și învățarea unora noi nu se întâmplă pur și simplu prin argumente de tip intelectual. Oamenii sunt mai dispuși să își schimbe ideile atunci când sunt puși într-o situație în care trebuie să acționeze conform unor idei și nu doar să ofere argumente legate de acestea.

Prin urmare, formatorii trebuie să fie conștienți de diferite tipuri de atitudini față de învățare – și în special față de învățarea cetățeniei democratice – pe care cursanții le pot avea și pe care își fundamentează practicile. Societatea a devenit din ce în ce mai multiculturală și mai diversă, iar condițiile politice și economice modelează adesea experiențele de învățare. Formatorii trebuie să cunoască *background*-ul și experiențele cursanților, atât individuale, cât și la nivelul comunității de practici/ tradiții.

„Un mod important de a dezvolta această formă de cunoaștere este de a construi elemente de autorefecție – personală și profesională – în procesul de formare. Formatorii trebuie să aibă competențele necesare pentru a ghida autorefecția cursanților asupra credințelor lor anterioare și a le raporta la teoria și practica ECD¹⁶”.

Există trei arii relevante de reflecție:

- **pedagogia** – reflecție asupra procesului tehnic de predare-învățare; de exemplu, asupra utilizării diferitelor tipuri de întrebări în ECD;
- **scopurile și obiectivele** – reflecția asupra rațiunilor care stau la baza educării persoanelor în domeniul ECD și implicațiile lor practice;
- **etic, social și politic** – reflecție asupra sistemului de valori adoptat, pe care se bazează atitudinile profesorilor față de învățare.

Ghidarea reflecției critice înseamnă un proces complex și de durată, care se difuzează în întregul proces de formare în domeniul ECD. Este important nu numai pentru că ajută cursanții să aprecieze corect ce înseamnă predarea ECD, ci și pentru că profesorii care pun sub

¹⁶ Brookfield, S. D. (1995). *Becoming a critically reflective teacher (A deveni un profesor care reflecț în manieră critică)*. Jossey-Bass Publishers.

semnul întrebării prezumțiile lor se confruntă cu dileme etice și sunt deschiși către noi puncte de vedere îi vor încuraja și pe elevii lor să procedeze la fel. Prin modelarea procesului, profesorii dobândesc dreptul de a cere elevilor să gândească critic.

Autorefecția se poate construi în procesul de formare în diferite moduri, incuzând:

- **autobiografia** – de exemplu, jurnale ale activității didactice – este adesea un bun punct de plecare, deși comportă riscul refuzului și al denaturării;
- **ochii elevilor/ cursanților** - cursanții care se văd pe ei înșiși prin ochii elevilor/ studenților lor pot obține informații și interpretări care altfel nu ar fi posibile;
- **experiența colegilor** – poate servi drept „oglină critică”, reflectând imaginea acțiunilor profesorilor;
- **literatura de specialitate** privind formarea profesorilor – îi poate ajuta pe profesori să vadă dincolo de sensul comun al unor prezumții și le oferă noi perspective asupra practicii.

De asemenea, este important pentru formatori să-și analizeze propriile credințe și prezumții despre procesele de supervizare și mentorat pe care trebuie să le conducă pentru cursanții lor, precum și ideile sau valorile care stau la baza acestora. Formarea *în și pentru* ECD se bazează întotdeauna pe credințele și valorile formatorului despre democrație și despre cetățenie, pe atitudini, comportamente și pe dorința de a participa și a se bucura de viață în calitate de cetățean într-o societate democratică.

d) Încurajarea reflecției asupra principiilor ECD

Un element central al activității de formare îl reprezintă explicitarea principiilor care ghidează ECD. Este vorba despre conștientizarea principiilor și a rațiunilor pentru care acționăm într-un anumit mod, fapt care face distincția între o activitate profesionistă și una de „amator”.

Formatorii vor înțelege diferite niveluri de conceptualizare a ECD și vor putea explica modul în care pot fi puse în practică. Nu este vorba numai de transmitere de informații, ci și de crearea unor situații

în care cursanții să reflecteze asupra principiilor care ar trebui să stea la baza ECD (de exemplu, învățarea activă, bazată pe sarcini concrete, necesitatea focalizării pe aspecte reale, relevante pentru cei care învață). Dar, deși formatorii adoptă o anumită viziune, nu trebuie să impună cursanților propriile lor credințe și idei. Este nu numai un mod ineficient de învățare, ci și împotriva spiritului cetățeniei democratice. Formatorii au datoria să-i învețe pe cursanți cum să predea, dar și să respecte opiniile altora. Pot face propuneri, dar trebuie să fie capabili să accepte și să înțeleagă și perspectiva celorlalți (de exemplu, pot spune anumite lucruri susținute de cercetări sau de literatura de specialitate).

e) Dezvoltarea unei comunități de practici

Formarea formatorilor în domeniul ECD nu înseamnă numai să-i ajutăm să fie mai eficienți și să-și atingă scopurilor individuale, ci presupune crearea unei comunități de practici¹⁷. Unul dintre rolurile formatorului este să-i ajute pe profesori să-și dezvolte capacitățile necesare pentru a proiecta și a desfășura o activitate în cooperare cu alți colegi sau cu alți factori interesați. Colaborarea și împărtășirea cunoștințelor sunt dimensiuni-cheie ale vieții într-o societate democratică și ale unei activități profesionale în domeniul ECD.

Un aspect important constă în capacitatea de a-i sprijini pe profesori să organizeze și să activeze în grupuri de sprijin/ colaborare între colegi (*peer support groups*). Aceasta presupune să înțeleagă care este dinamica activității de colaborare în grup și modul în care se creează sentimentul unei identități și al unui scop comun. Crearea unei comunități de practici și a unor grupuri de colaborare în cadrul unui sistem de formare a profesorilor reprezintă o modalitate de a spori responsabilitatea practicienilor și o strategie de învățare a cetățeniei democratice.

---

¹⁷ O comunitate de practică înseamnă un grup de persoane care împărtășesc și promovează aceleași idei și practici educaționale.